

Beszprémy Katalin

Népi iparművészeti zsűrizés

NSZFI

Beszprémy Katalin

Népi iparművészeti zsűrizés

NSZFI

A követelménymodul megnevezése:
Népi kézműves vállalkozás működtetése

A követelménymodul száma: 1004-06 A tartalomelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-023-30

A követelménymodul megnevezése:
Népi kézműves vállalkozás működtetése

A követelménymodul száma: 1004-06 A tartalomelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-023-30

NÉPI IPARMŰVÉSZETI ZSÚRIZÉS

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Önálló tervek alapján alkotó kézművessé vált! Szeretne népi iparművésszé válni! Mit kell tennie ennek érdekében?

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

A népi kézműves, abban az esetben, ha eljutott a szakmai fejlődés olyan fokára, mikor saját tervei alapján készített alkotásokat kivitelezzi és értékesíti, érdemes a mintadarabot a népi iparművészeti zsűri előtt lektoráltatni, értékelni.

A lektorálás célja kettős: Egyrészt a zsűrizett termék az értékelés után zsűri számot kap, ennek alapján használhatja a Népi iparművészeti termék védjegyet, amely minőséget garantál. Másrészt mesterségenként változó mennyiségű A és B kategóriás zsűriszám megléte és 3 év folyamatos zsűrizés esetén kérheti az alkotó a **Népi iparművész címet**, mely a népi kézműves számára elérhető egyik legmagasabb rang. A népi iparművész továbbá a jelenleg érvényes Áfa törvények szerint zsűrizett termékeit áfa mentesen értékesítheti.

A népi iparművészeti alkotások zsűrizése a Hagyományok Háza feladata, melyet kormány- és miniszteri rendelet szabályoz

1. Népi iparművészeti alkotások minősítése, zsűrizése

Minősített népi iparművészeti alkotásnak minősül az "A" vagy "B" kategóriába besorolt, valamint zsűriszámmal ellátott népi kézműves alkotás.

A benyújtott kérelem szakmai szempontú elbírálását a Népi Iparművészeti Bíráló Bizottság végzi.

2. Népi iparművészeti alkotássá minősíthető termékek:

- Bognármunkák, kerék és kocsi
- Bőrműves-tárgyak
- Cserépkályha és kemma
- Csipke

- Építmények és köztéri alkotások: épületdísz, kapu, kerítés, játszótér, emlékoszlop, síremlék, nád zsúpszalma-, zsindeletető stb.
- Festett, faragott bútor
- Faragott fa, csont, szaru
- Fazekas munka
- Fonott és szőtt használati tárgyak: vessző, gyékény, csuhé, nád
- Halászháló, kötél
- Hímes tojás
- Hímzés
- Kádár és pintér munkák
- Kétfestő textíliák
- Kalap
- Kés
- Kovács- és rézműves termékek
- Lószerszámok, nyergek
- Mártott gyertya
- Mézeskalács
- Naiv szobrok
- Nemez
- Népi ékszer (rekesz zománc, gyöngy)
- Népi hangszer
- Népi játékok
- Népviseleti baba
- Papucs, bocskor, csizma, cipő
- Paszomány és kötött gomb
- Szűcs és szűr munkák
- Szűrrátét
- Szóttas
- Viselet
- Ajándéktárgyak

3. A népi iparművészeti alkotások minősítése, zsűrizése

Minősített népi iparművészeti alkotásnak számít az A vagy B kategóriába besorolt, valamint zsűrizással ellátott népi iparművészeti alkotás. Jelölés nélküli zsűrizást kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő – az A vagy B kategóriába nem sorolható – alkotás.

A minősítés igazgatási szolgáltatási díjköteles, alkotásonként 800 Ft, amely tartalmazza a fotózás költségeit is.

A díjat postai úton a Hagyományok Háza 1003200-01739716-00000000 számú bankszámlájára kell befizetni, a postai utalvány tömbszelvényének eredeti példányát (a feladóvevényt) is csatolni kell a kérelemhez.

A csekk a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztály bemutatótermében vehető át, majd a postai befizetés után a tárgyakat itt lehet benyújtani zsűrizésre, a megfelelő adatlap kitöltésével. A számlát, a zsűri jegyzőkönyvet és a digitális fotóról készített papírképet postai úton küldik el az alkotónak.

A benyújtott kérelem szakmai szempontú elbírálását a népi iparművészeti bírálóbizottság végzi. A bizottság tagjait a Népi Iparművészeti Osztály kéri fel, és fizeti díjazásukat, ennek értelmében – a szakmai szempontokat figyelembe véve – a bírálóbizottság összetételéről az osztály dönt. A zsűrit kérők csak javaslatot tehetnek a zsűritagok személyére, de ez nem kötelező érvényű a Népi Iparművészeti Osztály részére.

4. Általános szempontok a szakterületek bírálatához:

A kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető az olyan egyedi jellegű, kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, technikai megoldása kifogástalan.

B kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető a magyar népművészet jellegzetességeit magán viselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési értékrendjének megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás.

Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas ajándéktárgynak minősülő – az A vagy B kategóriába nem sorolható – alkotás.

A minősítés alapvető feladata a műbírálat segítségével a színvonalas, magas művészeti értékeket képviselő alkotások kiválogatása, védjeggyel történő ellátása, s az értéktelen – kizárólag piaci érdekeket szolgáló – munkák kiszűrése, visszaszorítása.

A bizottság – elődeihez hasonlóan – az általa minősített tárgyak esztétikai, funkcionális és technikai megméréttetésével, műbírálatával folyamatosan befolyást gyakorol az alkotókra annak érdekében, hogy a terület hosszú távon megőrizze tárgyi kultúránkban gyökerező kézműves hagyományainkat; a hagyományos kézművességet a mai kor követelményeinek megfelelően kívánja alakítani annak érdekében, hogy a körülöttünk lévő tárgyi világ esztétikailag igényes használati és dísz tárgyakkal gazdagodjon.

A magyar népművészet szerves folytatásának kell tekinteni a népi iparművészetet, mely az idők során folyamatosan változott, alakult. A népi ipar kialakulása ma már több mint százéves múltra tekint vissza. A népi iparművészet fejlődését, változását, fellendülését, hanyatlását, átalakulását és megújulását az alkotói indíttatás, a társadalmi környezet, a társadalmi igény és a műbírálat folyamatosan alakítja. Mindezek folyamatosan hatnak egymásra, és ennek megfelelően nemcsak az alkotói magatartás, hanem a bírálat is az adott kor követelményeinek megfelelően változik.

A zsűrizés szempontrendszerének összeállításával a Hagyományok Háza összegezte azokat az elvi és gyakorlati szempontokat, amelyek napjainkban a megítélés és a minősítés alapját jelentik.

A szempontok elsősorban alapelveket rögzítenek, és nem adnak az alkotónak olyan mankót, mely a tárgykészítés útmutatójaként szolgál, mivel az megkötné alkotói szabadságukat, és óhatatlanul tárgyi elszegényedéshez, sematizmusához vezetne. Ha így járnánk el, megakasztanánk a szabad akaratot, mely minden mű létrejöttének alapja.

Az elmúlt másfél évtized alapjaiban változtatta meg a kézművesség helyzetét hazánkban.

A népművészeti bolthálózat teljes megszűnése hátrányosan érintette a magas művészeti színvonalat képviselő alkotókat az értékesítés szempontjából. A piaci szabályozás a tömegáru, a minőség romlása, a tárgyi anyag felhígulása felé vitte el a területet. A tárgyak zsűriztetése nem védi meg az alkotókat a silány piaci áruk mindent elborító dömpingjétől. A minőségi áruk az olcsón előállítható tömegáru miatt kiszorulnak a piacról.

A népművészet, a népi iparművészet – mint alkalmazott művészet – az élet örökké változó, folyamatosan megújuló területe, melynek tárgyi világa pontosan a felgyorsult életritmus miatt állandó mozgásban van. Az alkotók saját belső indíttatásuknak, és környezetük igényeinek megfelelően folyamatosan újrafogalmazzák az adott kor tárgykultúráját. Ezt a folyamatot leginkább az alkotó belső igénye, emberi tartása, művészi elhivatottsága, szakmai felkészültsége szabályozza. A környezeti igény egy kisebb része támogatja az alkotót e törekvésekben. Ugyanakkor a piac, a tömegáru igénye a környezet nagyobb részénél az olcsó, könnyen elérhető termékek előállítására sarkallja a kézműves társadalmat. Amíg a piacon bárki büntetlenül használhatja az „eredeti magyar népművészet” feliratot termékei forgalmazásánál, addig nehéz gátat vetni a silány minőségű kommersz, magyaros giccs terjedésének.

A zsűri feladata pedig pontosan az, hogy orientálja az alkotókat és a piacot, ezáltal védje a hagyományos értékeket, biztosítsa azok továbbélését, új formában, megújult funkciókban, új tartalommal való megjelenéssel.

A zsűrizés adja vissza az alkotóknak társadalmi, erkölcsi és anyagi megbecsültségüket, védje tisztességes munkájukat a társadalom minden területén elharapódzó álhírtékek tömegétől, a hagyományos magyar tárgyi kultúrát a lejáratástól, az elanyagiasult világ mindent egybeemosó globalizálódásától.

5. A zsűrizés szempontjai szakáganként

NÉPI HÍMZÉS, CSIPKE

Kiindulási alapnak azt kell tekintenünk, hogy a népi iparművészetnek – noha napjainkban egyre inkább nyit az iparművészet felé – a hagyomány továbbra is a meghatározó alapja kell legyen. Az első és legfontosabb kritériumok között kell szerepelnie annak, hogy a népi iparművészeti alkotás valamilyen módon képviselje, folytassa a népművészet történeti hagyományát, formavilágát, színeit, díszítőmotívumait, vagy ezek harmonikus felhasználásával készüljön új tárgy, új alkotás. Bármilyen irányba is indul el a tervező, az alkotó, az alap, a forrás változatlan legyen: a történeti, néprajzi hagyomány. Ugyanakkor fontos szem előtt tartani azt is, hogy napjaink művészeti alkotásai legyenek nyitottak és érzékenyek az új iránt úgy, hogy sohase veszítsék el a népművészeti hagyományokban gyökerező sajátosságait. Meghatározó továbbra is az, hogy valamennyi alkotásban érvényesülni kell a népművészet alapvető esztétikai normáinak.

Melyek ezek az alapvető esztétikai normák?

- A forma és a díszítmény harmóniája
- A felületek díszítésének arányossága
- Az alkalmazott motívumok összehangolása
- A táji jelleg érvényesítése
- A színek hagyományos és harmonikus felhasználása
- A motívumok, valamint a stílusok és az alkalmazott technika egyeztetése

A fenti törvényszerűségek figyelmen kívül hagyása okozza a leggyakrabban előforduló hibákat, amilyen például a kikristályosodott arányok be nem tartása, a díszítmények helytelen alkalmazása, a túldíszítettség vagy ennek ellentéte, a hagyományos díszítmény túlzott leegyszerűsítése, elszegényítése vagy éppen a történeti stílusok helytelen keveredése.

HÍMZÉS

A történeti népművészet stílusai regionális, táji keretek között alakultak ki és szilárdultak meg, s erről nem szabad megfeledkezni. Egy-egy hímező központ sajátos, a többitől eltérő díszítmény- és színvilágot fejlesztett ki. Jellemző volt a különböző tájak eltérő ízlésű és stílusú hímezéseinél a tárgytypus, a kompozíció, az anyag, a fonál, a színezés és az öltéstechnika sajátos alkalmazása. Ha az említettek közül valamelyik összetevőt lényegesen megváltoztatjuk, az a hímezés karakterének, jellegének rovására mehet, a hímezés meghamisítását eredményezheti.

Ezért az alábbiakra kell különös figyelemmel lennünk:

Fontos az **alapanyag helyes megválasztása**. Mind a hagyomány, mind a divat a természetes alapanyagok használatát kívánja meg. A tisztán műszálas anyagok elfogadhatatlanok, azt is tudomásul kell ugyanakkor venni, hogy a kevert szálakat – a jobb kezelhetőség miatt – nem lehet kiküszöbölni. Használatuk csak olyan mértékben megengedett, ami még nem megy az esztétikum rovására, nem rontja a hímzés értékét, nem idegen az adott hímző stílus gyakorlatától és a fonal használatától sem. A rossz alapanyag-választás a hímzés torzulását eredményezheti, például a keresztszemes hímzéseknel a kongré használata ilyen torzulást hozhat, laza lyukai óhatatlanul felnagyítják a mustrát, így az eredeti hímzés jellegét veszti.

Meghatározó a **fonal megválasztása** is. Gyapjúhímzés például nem helyettesíthető akrilfonallal. Ennek be nem tartása alapvetően megsérti a hímzés jellegét.

Fontos a **tárgy formájához, funkciójához illő díszítmény alkalmazása**, azaz leegyszerűsítve: egy szögletes forma szögletes, egy kerek forma kerek elrendezést kíván, egy tipikusan sarokminta-elrendezés nehezen képzelhető el egy vízszintes elrendezésű központi motívum szerepében. A minta tehát a felületekhez illeszkedő elhelyezésű legyen, s a hagyományoknál már kikristályosodott arányokat kell követnie. Kerülni kell a túldíszítettséget ugyanúgy, mint a díszítmény túlzott leegyszerűsítését, „elsilányosodását” (ez utóbbi főként a kereskedelmi célú tömegtermelés miatt fordulhat elő).

Mindenkor érvényes legyen a **kompozíció és a motívumok helyes összehangolása**, az, hogy a díszítőelemeket úgy kell kompozícióvá összerendezni, hogy úgy érezzük, nincs benne semmi felesleges, nem lehet hozzátenni, sem elvenni belőle, az egyes elemek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A jó kompozíció feltétele a fontos – hangsúlyosabb – és kevésbé fontos, térkitöltő elemek összhangja, megfelelő arányának megtalálása. Az egyes részletek kisebbbbedhetnek vagy nagyobbodhatnak ugyan, de csak oly mértékben, hogy ismét létrejöjjön az összhang a részeknek az egészhez és egymáshoz való arányát tekintve.

A **díszítmény ritmikusan tagolt legyen**, a nagyobb foltok és az apróbb elemek váltakozzanak egymással. Figyelemmel kell lenni a hagyományos tükrökép-szerkesztési formára, kerülni kell az átlós szerkesztést, amelynek a magyar népi hagyományban nincs előzménye.

A hímzésnél kiemelt jelentőséggel bír a **színek alkalmazása**, használata is, melyben egy közösség századokon át kialakult ízlése tükröződik, érvényesül. Ez olykor az ellentétes színek alkalmazásában, máskor pedig az átmenő színárnyalatokban jut kifejezésre. A szín a hímzések területén egy adott stílus alapvető meghatározója lehet. A színezés megváltoztatása azonban egy határig megengedhető, és pedig addig, amíg még a hímzés jellege nem sérül. A mai lakáskultúra s egyre inkább a viseleti alkalmazás is igényli ezt a változtatást (ilyen például egyes színes hímzések fehér változatának megjelenése vagy a fekete kisbunda hímzések felváltása bordó színnel).

Nem változtatható meg viszont az egyes hímzésstílusokhoz kapcsolódóan évszázadok során kialakult és hagyományozódó sajátos **öltéstechnika**. Az anyaghoz, a stílushoz igazodó, azt jellemző hagyományos technika a hímzésre vonatkozóan is az egyik alapvető, meghatározó jellegzetesség.

Kérdésként merülhet fel az, hogy a modern technika, technológia alkalmazása mennyire megengedett. A textilek területén a varrógép alkalmazása csak korlátozott számban lehet jelen: a nyargalásos vagy a szűrrátétes technikánál egyértelmű a jelenléte, hiszen a kivitelezés eredendően a varrógépen alapul.

Meghatározó kell legyen a **kivitelezés minősége**. A művesség mindenkor meghatározza a tárgy esztétikumát és értékét egyaránt. Mai ízlésvilágunk esztétikailag kifogástalan tárgyakat igényel, ezért minden tárgy készítésénél az alkalmazott technika által lehetővé tett legjobb minőséget kell megkövetelnünk.

A legfontosabb kritériumok között kell szerepelni a **tárgyak használhatóságának**. A tárgyaknak a mai ember életében is meg kell találniuk a helyüket, be kell illeszkedniük a mindennapok kultúrájába. A népművészeti alkotásoknak – mint minden művészeti alkotásnak – alapfunkciója az esztétikai élményszerzés, a szépség, a harmónia iránti vágy kielégítése. Ez mindkét tárgycsoport – dísz tárgyak és az alkalmazott népi iparművészet tárgyai – esetében így van.

Egy hibátlan tárgy elkészítése nemcsak biztos tárgyi és technikai tudást és jó ízlést igényel, hanem szükség van az alkotói tehetségre is, mely alapfeltétele az újabb, egyedi kompozíciók létrehozásának. Az egyéni alkotói tehetségen alapuló továbbvitel, a továbbalkalmazás újabb variációja a hagyományos hímzések fennmaradásának egyik legfontosabb kritériuma.

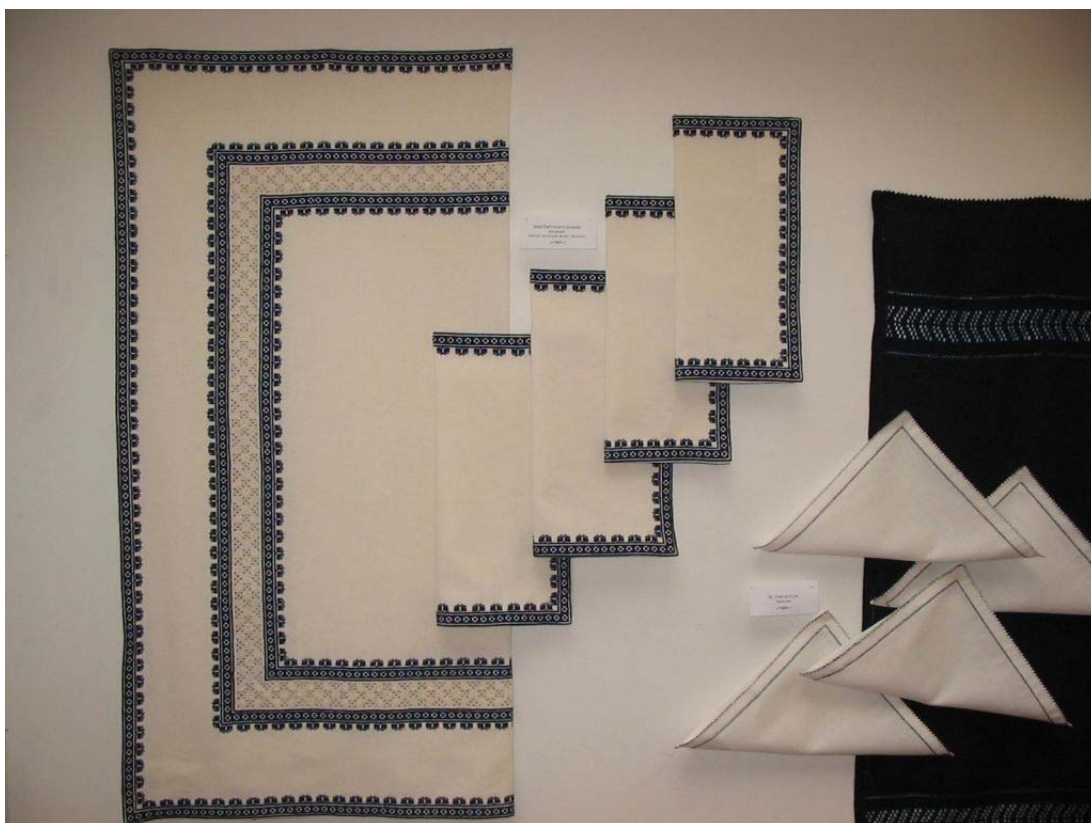

1. ábra. Ómatyó hímzés alkalmazása terítőn¹

¹ Képek forrása: XIV. Országos Népművészeti Kiállítás, 2005. Iparművészeti Múzeum, IX., X. és XI. Országos Textiles Pályázat, Békéscsaba, Ajándéktárgy pályázat és konferencia Békéscsaba. Foto: Beszprémy Katalin

2. ábra. Terítő új stílusú matyó hímzéssel

3. ábra. Zoboralji hímzéssel és subrikával díszített terítékek

4. ábra. Szálánvarrott technikával készített falvédő

5. ábra. Dél-alföldi hímzéssel díszített szobabelső

6. ábra. Nyugat-dunántúli hímzéssel készített falvédő, csipke szélösszedolgozással tervezett terítővel

7. ábra Dél-alföldi fehérhímzés alkalmazása oltárterítőn

8. ábra. Népi ihletésű, ma is hordható női viselet. Fehér Jánosné és Lovászné Juhász Rita népi iparművészek munkája

CSIPKE

Magyarországon évszázados múltra tekint vissza a különféle technikákat alkalmazó csipkekézművesség is. Mint minden kézműves-tevékenység, a csipke divatja, készítésének mértéke, használata a különböző korokban más és más volt, s az idők során maga a csipke is változáson, átalakuláson ment keresztül alapanyagát, díszítményvilágát, motívumkincsét tekintve. *Fontos az, hogy az új stílusú csipkében is tovább éljen a magyar nép mintakincse, szellemisége, valamint hogy korunk életérzését és formavilágát fogalmazza és jelenítse meg.* Ahhoz, hogy a csipkekészítő úgy gazdagítsa a maga tudásával, gondolataival, érzéseivel a magyar nép hagyományait, hogy közben megfeleljen a mai kor elvárásainak, nemcsak szakmai tudással kell rendelkeznie, hanem tehetséggel is.

Egyetértünk azzal, hogy az általános szempontok között meg kell fogalmaznunk azt, hogy a ma újonnan készülő munkáknál nem kell mereven ragaszkodnunk csak a 19–20. század fordulójára kialakult paraszti eredetű forrásanyaghoz. Mint ahogyan más kézműves műfajoknál, itt is legyen lehetőség korábbi korszakokból – esetleg más társadalmi réteghez kötődő forrásanyagból, amilyenek például a debreceni Dobozi temető 18. századból származó viseletkollekcióján fellelhető csipkék (női mellények, párta, kötény stb. díszítése) – is meríteni, ami egy parasztpolgári ízlést tükröző, tágabb közösség által elfogadott ízlésvilágot tükröz. Olyan forrásanyagok irányába is lehetne nyitni, mint például a csetneki csipke, ami igaz, hogy ír eredetű, de meghonosítása kimondottan a magyar népi díszítőmotívumok felhasználásával történt. Úgy gondoljuk, konkrétan meg kell határozni azt a kört, amelyet forrásként a népi iparművészeti kategóriában még el lehet fogadni.

Fontos, hogy az alkotó mindenkor pontosan jelölje meg, milyen forrásanyagot használt munkája alapjául, miből merített.

Alapvető követelmény legyen az, hogy az alkotó találja meg azt a hasznosítási, felhasználási funkciót, amely napjaink igényeként, a kor követelményeként jelentkezik. Figyelnünk kell arra, hogy a felhasználási kör ne tolódjon el a megengedhetetlen „giccs” – mint például a csipke falikép vagy tálcaalátét – irányába.

A csipke azon kézműves alkotói kategóriába tartozik, melynek fő funkciója a díszítés, a dekorativitásra törekvés, ezért gyakran más alkotói műfajjal együtt, társultan jelentkezik (lakástextilek: hímzés, szőttés, valamint viselet kiegészítéseként). Nem szabad megfeledkezni arról, hogy ebben az esetben is önálló alkotói munkaként kell azokat kezelni mind az alkotónak, mind a munka bírálójának. Ebben az esetben az elbírálásnál pluszszempont is jelentkezik, éspedig az, hogy mennyire harmonizál, mennyire illeszkedik a csipke a díszítendő tárgyhoz, annak stílusához (például a hímzés vagy szőttés szegélyeként annak díszítményéhez vagy a ruha gallérjaként annak stílusához stb.).

Milyen szempontok szerepeljenek az elbírálás során?

A történelmi vagy forrásanyag újradolgozása esetén (B kategória) – mely még nem tartalmaz önálló tervezői munkát – elsősorban az eredeti motívumok és díszítési rendszerek reprodukálása, valamint mai esztétikus felhasználása az elsődleges. Miután ez a kategória nem enged eltérést az eredetitől, annak hű követése az alapvető szabály. Meg kell azonban jegyezni azt, hogy az egy az eredeti minta másolása is megkívánja az újratervezést, a mintarajz készítését. E munka elkészítése is megköveteli azt, hogy az alkotó tökéletesen ismerje az alkalmazott csipke mintaelemeit, motívumrendszerét és mintaszerkesztési sajátosságait, azt hogy az adott korban milyen eszközökkel (például hány gombostűvel) dolgoztak, milyen fonálból készült el az eredeti forrásanyag. Gondot jelenthet az egykor használatos alapanyag, fonal felkutatása, előteremtése. Ma már nem minden esetben lelhető fel az eredetileg használatos alapanyag, ilyenkor az ahhoz legközelebb álló anyagok használata tanácsos, azoké amelyek még nem veszélyeztetik a csipke sajátos jellegét. E kategória elbírálásánál a hiteles reprodukálás mellett a tökéletes technikai kivitel, az esztétikum szerepeljen a legfőbb elbírálási szempontok között.

A saját tervezésen alapuló, hagyományost továbbörökítő munkáknál (A kategória) – melyek eredeti stílusjegyeket és funkciós célokat is tartalmazhatnak – fő kritérium, hogy az eredeti forrásanyag felismerhető legyen, az eredeti munka eszmeisége is megjelenjen. Ennek érdekében mi mindenre kell figyelemmel lenni az alkotóknak?

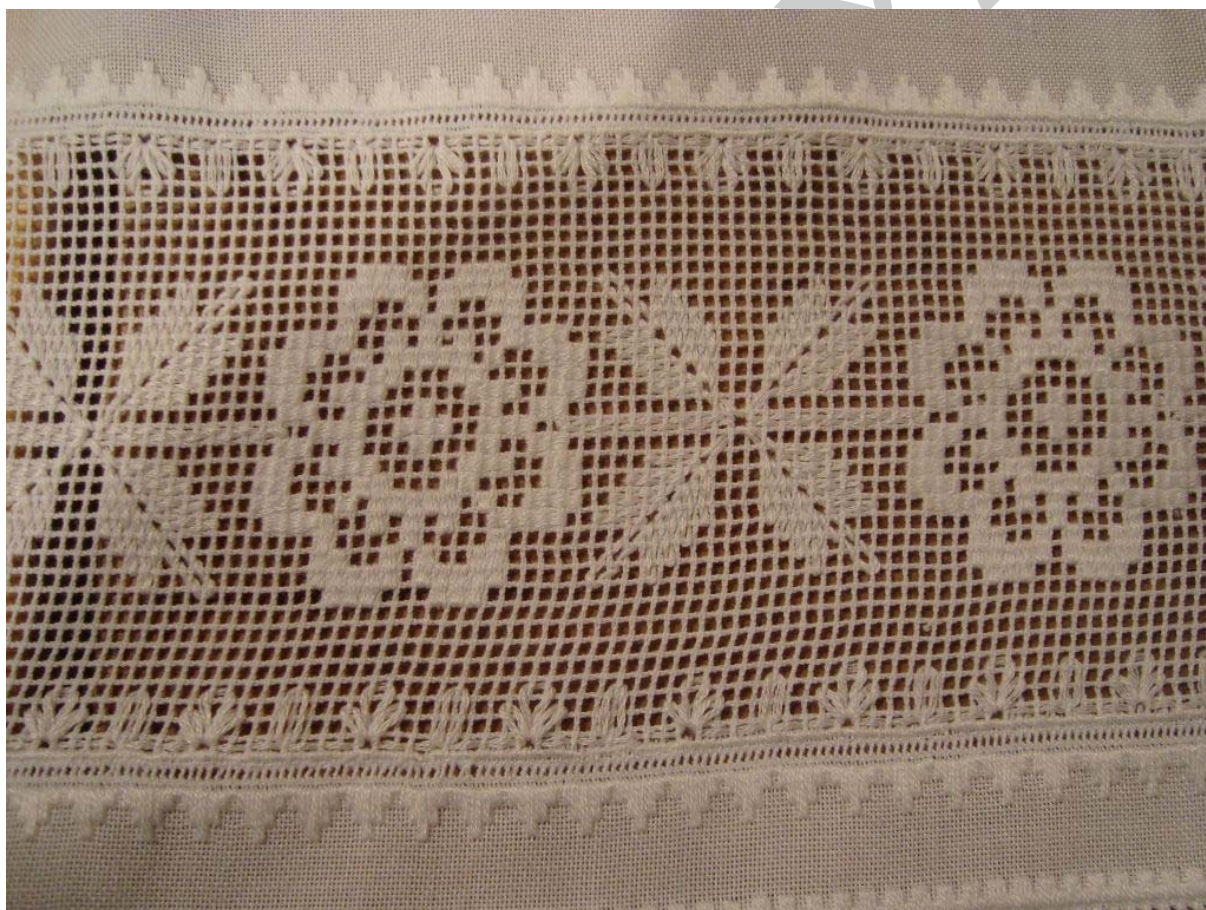
Fontos a forrásként használt csipketípusnak megfelelő alapanyag, fonal megválasztása; az eredetitől jelentősen eltérő fonal alapvetően megváltoztatja az elkészített munka jellegét. Az alapanyag mindenkor harmonizáljon a mintakincsel, a motívumok nagysága megköveteli a megfelelő vastagságú fonal kiválasztását; ellenkező esetben – ha ez nem történik meg, például a fonál vastagabb a kelléténél – az a kivitelezés minőségének rovására megy. Ha kiegészítőként van jelen a csipke, figyelni kell arra is, hogy a csipke alapanyaga (fonal) igazodjon ahhoz a textíliához, amelynek része. Vékony anyagú textil szélére vékony fonalú csipkét tegyünk, a színessel hímzett vagy szőtt textil szélére az alapanyag szálából készüljön a csipke. Figyelni kell arra is, hogy a díszítendő munka (viselet, szövés vagy hímzés) és a csipke alapanyaga (különösen akkor, ha az utóbbi nem levehető kiegészítő darab) alapvető viselkedésében ne térjen el egymástól (ne forduljon elő az, hogy a mosás vagy tisztítás során például a csipke összemegy), vagyis az alapanyagok ilyenfajta összhangja is nagyon fontos.

Fontos a választott (s a tervben is megjelölt) csipketípusra jellemző díszítőmotívumok alkalmazása a tervezés során. Törekedni kell a stílus tisztaságára, vagyis kerülendő a különböző korú és típusú díszítmények egy munkán belüli keverése.

A mintaszerkesztési alapelvek között elsődleges fontosságú a kompozíció áttekinthetősége, világos és tiszta szerkezete. Mint más díszítőművészeti ágazatban, kerülendő a mintaelemek zsúfolása, ne akarjunk minden létező díszítőelemet egyetlen darabon bemutatni, felhalmozni, a „kevesebb sokszor többet mond” elv a követendő, ami persze nem jelentheti a minta túlzott leegyszerűsítését sem. A magyar vert csipkék alapvető jellemzője szerkesztési szempontból például az, hogy a függőleges és a vízszintes tengelyre szimmetrikusak, és ritmikusan ismétlődnek. Egy vagy két minta ismétlődhet ritmikusan, több nem. Alapvető elvárás a szerkesztés során a fő- és kiegészítő (mellék-) motívumok harmonikus összhangja.

Tökéletes és precíz, technikailag teljesen kifogástalan kivitel az elkészült munka minden egyes apró részletében tükröződjön. A kifogástalan kivitelezés és a magas szintű esztétikum az alapvetően megkövetelendő elvárások között szerepeljen.

Szathmáry Ibolya, Mátray Magdolna

9. ábra. Receszipke alkalmazása terítőn

10. ábra. Csipkeszél, szálszorítók, azsúrok szerencsés együttes alkalmazása szövött függönyön. Készítette: a Hevesi Háziipari Szövetkezet alkotócsoportja

11. ábra. Vertcsipke és szőttés sikeres együttes alkalmazása függönyön

12. ábra. Vertcsipke és modern szőttes szép összhangja asztalterítőn. Alkotó: Mátray Magdolna Népművészet Mestere

A SZŐTTES

Új jelenségek

A közelmúlt szőtteskultúrát érintő változásairól szólnunk kell, hiszen a pontos helyzetelemzéssel a megoldandó feladatok is körvonalazódnak.

Néhány éve annak, hogy megszűntek (egy-két kivételtől eltekintve) az országosan ismert, jegyzett nagy és kisebb szövetkezetek, amelyek többsége az ötvenes évek elején alakult. Akár ötven évet is átfogó működésük során megőrizték a népművészet, a népi kézművesség azon jegyeit, amelyre nosztalgiával tekintünk vissza, hiszen a szövetkezet dolgozóinak első generációiban ott voltak azok az autentikus személyek, akik otthonról hozták a szövés ismereteit. Fájdalommal vegyes érzésekkel gondolunk vissza arra a szemünk előtt végbement folyamatra, amelynek során a népművészetből munka lett számukra.

Az alkotókedvtől vezérelt szövéshez olyan fogalmak tapadtak a szövetkezeti mozgalomban, mint darabbér, hatékonyság, egyszerűsítés az olcsóbb termék eléréséhez, versenyfutás a piacért. A piac törvényszerűségei nem engedik meg az értékek megőrzésének és a termelésnek, mint közgazdasági kategóriának az együttes jelenlétét. Sok esetben a népművészet hagyományainak megőrzéséből annak értékeivel való kufárkodás lett.

A gazdasági ellehetetlenülés egyfajta termelési, gazdasági szerkezet megszűnését okozta, de a szövés ismeretének értékmegőrző, kultúra- és hagyományhordozó szerepe mégis megmaradt. Ha magára hagyottan is, de tovább él, mintegy jelzésként annak, hogy a kézműves szövés tudásanyaga és gyakorlata a társadalom kulturális identitásának egyik bizonyítéka.

Kulturális önazonosság

Egyesületekben, alapítványok vagy más civil szerveződések révén, vagy akár gazdasági társulások keretén belül széles réteg foglalkozik a szövés művelésével.

Országos és regionális konferenciák, pályázatok, táborozások, tanfolyamok és kurzusok teszik lehetővé a szőttes kultúra megismerését.

Az alkotókedvtől vezérelt szövés újra jelen lévő fogalom lett. A szövés művelői között kiemelkedő egyéniségek jelentek meg, akik átélő- és átlényegítő képességeikkel új lendületet adnak a szőttes hagyomány kedvelőinek, ismerőinek, művelőinek és pártolóinak egyaránt.

A népművészet mindezek nyomán újra eleven, létező ismeretté vált. A népművészet, a hagyomány, a tudás folytonosságát az átadás-átörökítés jelentette egykor. Ma a befogadás, a megtanulás, a felismerés fogalmát találjuk pontosabbnak e kultúra folyamatosságának örömteli szemlélésekor. A megjelenő szakirodalom, a kutatások publikálása, a konferenciák előadásainak megjelentetése kötetekben a közkinccsé válást segíti; a kommunikáció új lehetőségei gyors és széles körű ismeretgyűjtést tesznek lehetővé.

Ismert fogalmak új jelentéssel

A népművészet, a népi iparművészet fogalma úgy a szakmai berkekben, mind a hivatali szaknyelvezetben bevett fogalmak. Beszélünk népművészeti jellegű és népi iparművészeti jellegű megnevezésről is. A jelleg szó beiktatása is jelzi, hogy módosított jelentésről van szó. Népi hagyomány: ez a közelmúlt és a jelenkor értelmezésében is egyet jelent a paraszti hagyományokkal. A megismert és a megismerhetővé váló szőttes kultúra csak a paraszti szőttes kultúra lenne? A takácsszövés, a mesterek, a céhek világa azonban a szakmaként művelt szövést jelentette, és nem népművészetet (kizárhatjuk-e ezen alapon a ma születő szőtteseket a hagyományápolás-hagyományőrzés köréből?). A takácsszövésnek is széles körű irodalma van már, amely bárki számára elérhető és beépíthető. Pontosabb kifejezésnek tarthatjuk a mai kézműves szövés gyakorlatára a nemzeti hagyományokon alapuló szövött tárgyformálás kifejezését. Így talán jobban átfogható, rendszerezhető és megérthető a ma készülő szőttesek sokfélesége. A sokféleség a nyitottságból: az ismeretekhez, anyagokhoz, technológiákhoz való könnyebb hozzáférésből is következik.

Hagyományos kultúra, kulturális hagyomány

Ma elfogadott, díjazott szőttes munka lehet a reneszánsz korához közel álló templomi térdeplőpárna újrászövése, s örülünk neki, hogy ez így van! Ebben hagyomány, kultúra, technikai magasiskola és érték jelenik meg. Vonjuk be megismerhető, elérhető hagyományainkat napi gyakorlatunkba, műveljük, éltsük őket, a bírálóbizottság pedig döntse el, találja ki az elbírálás módszertanát, hogy a szőttesek közül melyik az értékes, melyik jelent minőséget, mert e bizottságnak ez a feladata.

Új feladatok

A szöves művelői számára gyakran az a legfontosabb kérdés: érték-e, értékes-e, minőséget képvisel-e az, amit elkészítettek. Erre várnak választ a bírálóbizottságtól. Mások számára fontos a zsűriszámmal ellátott tárgy forgalmiadó-mentessége, mivel kereskedelmi forgalomra is számítanak. A bírálóbizottság számára a minisztériumi rendelet három csoportba való besorolást enged meg. Az A, B jelzésű, valamint betűjel nélküli, de zsűriszámmal ellátott tárgyak csoportjának elkülönítésére nyílik lehetőség.

A színvonal, a minőség, az érték azonos mértékben számon kérhető és elvárt mindhárom kategóriában. Az értékről, a minőségről garanciát nyújtó zsűriszámok azt jelentik, hogy nincs minőségi különbség a három kategóriába sorolható tárgyak között. Az A, B és a betűjel nélküli zsűriszám nem a csökkenő értékrend megjelölésére szolgál.

A hagyománykövetés mértéke – motívumokban, színekben, tájegységi jellemző jegyekben – nem szolgálhat alapként a minőségi megkülönböztetéshez.

A hagyományok történetisége, időbeli messzesége sem jelenthet alapot a minőségek megítélésében.

A tárgyak bírálatakor az anyag–forma–funkció egységét kell megvizsgálnunk (egyidejűleg a technikai kivitelezés színvonalával), hisz a nemzeti, nemzetiségi tárgyi néprajzi kultúrában ezek tökéletes összhangban vannak.

A szőttesek alapanyaga:

A szőttesek alapanyaga lehet:

- természetes;
- természetes alapanyagként megnevezett anyag, mely műszálat is tartalmaz a minősítés változatlanlanságának határáig;
- a természetes alapanyag tulajdonságaival rendelkező, természetes alapanyagként viselkedő nem természetes anyag.

Forma

A tárgyalkotás, a formaalakítás folyamatának alapelemei, a díszítményként használt elemek: csíkok, motívumok, azok színei, arányai, ritmusa, a tárgy egészének kompozíciója s mindezek együttes jelentéstartalma adják a formát, amely egyben a tárgy tartalma is. A tartalom fogalma nem adalék; nem emelhető ki, nem választható el a tárgy egészétől.

Az esztétikum kérdéséről is itt kell beszélnünk. Az esztétikum fogalmát gyakran az anyag-forma-funkció szétválaszthatatlan egységének megnyilvánulására használjuk, vagyis amikor ez a hármas egység maradéktalanul megvalósul, akkor a tárgy természetszerűleg esztétikus lesz. További megjegyzés az esztétikum kérdéséhez a tárgy karakterének s jellegzetességéből adódó esztétikumának megítélése, ezek összefüggése, egységben látása. (A karakter jelentheti a formaalkotás, a komponálás, a díszítés jellegének, arányainak, ritmusának, színhasználatának jellemző jegyeit vagy a tárgy kortörténeti megfelelését, a tájegységre jellemző sajátosságok pontos átvételét; jelentheti még az alapanyag tulajdonságainak hangsúlyosságát is, melyhez a forma és a funkció helyes megválasztása társul; a funkció dominanciáját, amely formai és alapanyagbeli szinkronitással társul.)

Funkció

A tárgy rendeltetése lehet hagyományos vagy nem ahhoz kötődő.

Egy új funkció nem azt jelenti, hogy a tradicionális formát új rendeltetéssel ruházzuk fel, hanem azt, hogy az új funkcióhoz kellene új formát találni (ez azonban már a folklorizmus kérdését és a jelölés nélküli, zsűriszámmal ellátott ajándék-, emlék-, dísz tárgy-kategóriát érinti, amelyről a későbbiekben lesz szó).

A hármas egységhez társul a megvalósítás színvonala, amely megmutatja a technológiát, a megfelelő eszközök és megoldások alkalmazását. Időközben új technológiák jelentek meg, amelyek a sokszorosítást, a sorozatgyártást is lehetővé teszik, és ezt figyelembe kell venni a csoport-besorolási, minősítési munkában. A megvalósítás-kivitelezés technikai színvonalának elbírálása – természetesen – nem okozhat problémát a bírálóbizottság mindenkori tagjainak. A szövek számára – ahhoz, hogy helyesen tudják megítélni a kezük alól kikerülő darabok technikai minőségét – az idevonatkozó gazdag szakirodalmat ajánlhatjuk, amely egyfelől tartalmazza a szakmai ismeretek elsajátításának alapvető követelményeit, másfelől eligazítást is ad a szöveknek arra vonatkozóan, hogy helyesen ítélhessék meg munkájuk technikai színvonalát.

Az alkotás, a termékmegnevezés nem fedi pontosan azon tárgyak csoportját, amelyeket a bírálóbizottság minősít. Az alkotás köznapi szóhasználat, a bizottság által minősítendő tárgycsoport területén bizonytalan jelentésű. Olyan tárgyra is értelmezhető, amelynek valamilyen köze van a művészethez, de minőségében kétes. A termékmegnevezés idegen ettől a tárgycsoporttól, és még távolabb visz szakmailag pontos meghatározásától, azért mert közben tárgyról, tárgyalakotásról beszélünk, és népi-iparművészeti minősítésről, amelyhez jobban illik a fentebb javasolt nemzeti hagyományokon alapuló szövött tárgyformálás.

A népi iparművészeti tárgyak minősítésének feltételei, a tárgy tartalma – néprajzi hagyománya és esztétikai értékei –, egykori és a jelenlegi funkciója, valamint az alkalmazott technika és a kivitel minősége.

A kategóriába sorolt, népi iparművészeti alkotásnak minősíthető az 1. bekezdésben meghatározott keretek között az olyan egyedi jellegű kiemelkedő művészi értékű népi iparművészeti alkotás, amely magasabb esztétikai színvonalon fejleszti tovább a magyar népművészet hagyományait, megvalósítása kifogástalan.

A kategóriába sorolható szőttesek lehetnek: az egy példányban készülő, láthatóan és egyértelműen azonosítható kézzel szövött textíliák, amelyek magas esztétikai minőséggel rendelkeznek. Az alkotói szándék első megközelítésre és kétséget kizáróan nagyigényű, amely a szőttes minden részletében visszatükröződik. Mivel szőttesek esetében a reprodukálást nem lehet kizárni, a szőttes elkészítésébe befektetett szemmel látható munkamennyiség, a kivitelezés technológiájának összetettsége és annak igényessége döntheti el azt, hogy az adott darab az A vagy a B jelű minősítést kapja. Az „egyedi” megjelölés – mint más művészeti területeken is használatos kategorizáló jelzés – ebben az esetben nem jelentheti azt, hogy az adott szőttesből csak egyetlenegy van. Az „egyedi” jelzést használjuk az egyéni, sajátos, önálló kreativitást felmutató szőttesekre. Vitatható esetekben e karakterjegyek meglétéről vagy hiányáról egy-egy darabbal kapcsolatosan a bírálóbizottságnak feltétlenül konszenzusos, szavazattöbbségen alapuló döntést kell hoznia.

Ezek a textíliák lehetnek például:

- egy-egy eredeti szőttes feldolgozása: újraértelmezése–komponálása;
- iparművészeti tárgyként (is) kategorizálható szőttesek, amelyek a szőttes hagyományokat képesek felidézni, azoknak bármely jellemző jegyét transzponálva újjáformálják, újjáalkotják, de feltétlenül és érzékelhetően kapcsolódnak e szőttes hagyományok szelleméhez;
- múzeumi textiltörödékek–kiegészítések;
- az eredetivel megegyező másolatok (például múzeumi másolatok).

B kategóriába sorolt népi iparművészeti alkotásnak minősíthető az 1. bekezdésben meghatározott keretek között: a magyar népművészet jellegzetességeit magánviselő, a népi iparművészeti tárgyak minősítési értékrendjének megfelelő, technikai szempontból is színvonalas alkotás. Az ebbe a kategóriába sorolt szőttesek abban különböznek az A kategóriába tartozóktól, hogy korlát nélküli sorozatgyártásuk, sokszorosításuk megengedett. A gépi szövés eszközeivel készült textíliák, amelyek egyenletes, minden darabra vonatkozó esztétikai minőséggel rendelkeznek, sorolhatók elsősorban ide. De idesorolhatóak a kézzel szövött és több példányban készíthető textíliák is, amelyek kivitelezésének technológiai összetettsége, munkaigényessége, művessége nem éri el az A jelzésű szőttesekét. Az A és B jelzéssel ellátott, kézzel szövött textilek egyaránt magas esztétikai minőséget hordoznak. E jelzéseket másként nem kaphatják meg.

Jelölés nélküli zsűriszámot kap a színvonalas **ajándéktárgynak** minősülő, az A vagy B kategóriák egyikébe sem sorolható alkotás.

A jelölés nélküli zsűriszám kategóriájának bevezetése jelzi a népi iparművészet fogalmának nyitottságát.

Ha a folklorizmus szellemében születő tárgyakban valamely ponton megbomlik a hármas egység, ha a kivitelezés, a technológia, az anyag nem illeszkedik, akkor a tárgy menthetetlenül átlép a giccstárgy kategóriájába. Az pedig sem betűjeles, sem jelölés nélküli zsűriszámot nem kaphat, nem lehet a minősítés tárgya. Mert a betűjelet kapó és a betűjel nélküli tárgyak nem sorrendben csökkenő esztétikai minőségük osztályzataként kapják a jelöléseket, mindegyik minősített tárgynak hordoznia kell egy esztétikai minőséget.

A **játéktárgy** fogalmát is megvizsgálhatjuk az ajándéktárgy meghatározása kapcsán. De csupán a méretarány megváltoztatása, a kisebbítés, a lekicsinyítés önmagában nem változtat játéktárggyá egy tárgyat. A hagyományban a kicsinyített tárgy a gyermekkor egy szakaszának, a szerepjátékok idejének kelléke. Ha ezt emléktárgynak nevezzük, akkor ez helyénvaló. Ugyanakkor a gyermekjáték, mint népi iparművészeti tárgy önálló tárgytípusként is számba vehető lehet.

Külön kell szólnunk ez előbb már említett **emléktárgyakról**. Az úgynevezett ajándéktárgy az emléktárgy szerepét szándékozik betölteni. Az emléktárgy a hagyományban a legjobb anyagból készített használati tárgy, amely új jelentéssel gazdagodott az ajándékozás révén, s az új jelentésnek a művességgel adtak hangsúlyt. Tehát az anyag–forma–funkció egysége az emléktárgy esetében is megvan.

Holb Margit

13. ábra. Új színállású festékes szőnyeg bőrtárgyakkal

14. ábra. Festékes szőnyeg újíító színállással, valamint csíkos padlószőnyeg enteriőrben elhelyezve

15. ábra. Ágytakaró

16. ábra. Kétszeles, csipkebetéttel összedolgozott kender szőtt abrosz

17. ábra. Bukovinai székely mintázatú ebédlő garnitúra

18. ábra. Két színmintás sárgközi ebédli garnitúra

19. ábra. Csáncsált kétszeles, csipke összedolgozással készített terítő hasonló függönnyel, rongyszőnyeggel, újító hatást tükröző festékes faliszőnyeggel

20. ábra. Hevesi szedettes szőtt aszúrhímzéses betéttel

21. ábra. Példa takácsminták mai alkalmazására

22. ábra. Példa takácsminták alkalmazására (variáció)

FAZEKASSÁG

A zsűrizés esetén az első és legfontosabb kérdés, hogy a zsűrit kérő alkotó témaválasztása szerencsés-e, azaz az alkotó tisztában van-e felkészültségével, technikai ismereteivel, birtokában van-e annak a tudásnak, amely az edény hibátlan kivitelezését, megjelenítését az adott stílusban számára lehetővé teszi?

A zsűrizésnél a fazekas munkák esetében az alábbi kritériumokat kell figyelembe venni:

- Az első tehát az alkotó **témaválasztása**, hogy ismeri-e a korlátait, és nem választott-e túl bonyolult, számára értelmezhetetlen vagy kivitelezhetetlen feladatot. Ez minden valószínűség szerint már az első pillantásra kiderül.
- A **korongozás minősége**: a készített edények falvastagsága egyenletes legyen, az edény formája, aránya harmonikus, a mérete a funkciónak megfelelő, kivitelezése igényes, és részleteiben is jó megoldásokat tartalmazzon!
- A harmadik szempont a **tárgy esztétikai megjelenésének és funkciójának összekapcsolódása**, azaz hogy az adott tárgy megfelel-e azoknak a használati követelményeknek, amelyekre tervezték.

– A negyedik a **díszítmény elhelyezése és megkomponáltsága**, azaz az alkotó birtokában van-e az adott fazekasstílus ismeretének mind elméleti síkon, mind a gyakorlatban. Amennyiben az alkotó egy-egy régebbi, ismert stílust kíván újításokkal megváltoztatva alkalmazni, akkor a fő szempont, hogy a változtatások beleilleszkednek-e a fazekas hagyomány gondolkodásmódjába, illeszkednek-e annak hagyományos szerkesztési elveihez, motívumkincséhez és elhelyezési módjához. Figyelní kell arra is, hogy a díszítmények ne legyenek hivalkodóak vagy öntörvényűek, és ne zavarják a tárgyak használhatóságát, teljes mértékben alkalmazkodjanak a funkcióhoz! A tárgy mérete és díszítménye mindenképpen összhangban kell legyen egymással.

– Az ötödik szempont a **díszítmény technikai kivitelezése, azaz technológiai tökéletessége**. Az egyes tárgyakon alkalmazott díszítmények esetenként eltérhetnek ugyan a tradicionális formáktól és motívumoktól, ám mindenképpen ragaszkodni kell azok formai jellegzetességeihez, „vizuális nyelvéhez”. Nem szerencsés, ha egy fazekas munka egyidejűleg mind formájában, mind technológiájában, mind motívumkincsében alapjaiban tér el a hagyományostól, ebben az esetben ugyanis megkérdőjelezhető annak népi iparművészeti besorolása. A tárgyakon használt nyersanyagok lehetőség szerint ne térjenek el alapjaiban a fazekasságban általánosan használt anyagok jellegétől, azaz ne alkalmazzanak az alkotók kerámia-fedőmázakat (úgynevezett „művészmázakat, színeket vagy technikákat!

– Ugyanakkor **nem tartozik a népi iparművészet körébe, ha egy fazekas munka a Kárpát-medencén kívüli, magyarokhoz nem köthető kultúrákból merít** (például amerikai indián kultúrák, afrikai stb. edények formavilága és mintakincse), vagy ha a Kárpát-medence őskori vagy ókori agyagművességének (régészeti kerámia) ismerveire épít. Ez utóbbi alól kivételnek számíthat például a moldvai magyar fazekasság emlékanyaga, illetve a korábban a Felső-Tisza-vidéken is előforduló hucul fazekasság stílusa, amely magyar kapcsolatai miatt felhasználhatónak látszik, illetve a régészeti anyagból a magyar honfoglalás utáni archeológiai anyag, amelynek feldolgozása azonban elsősorban stílusjegyei alapján és nem technológiai azonosság alapján képzelhető el, és akkor is csak nagy óvatossággal eljárva. Ezért a régészeti kerámia alkalmazását a népi iparművészetben nem igazán javasoljuk.

Ezek után összefoglaljuk azokat a hibákat, amelyek előfordulása esetén a tárgy zsűriszámot nem kaphat!

Az elfogadást kizáró hibák:

- A korongolás minőségi hibái, úgymint:
 - egyenetlen korongolás, durván kidolgozott felületek,
 - egyenetlen falvastagság, illetve úgynevezett fenéknehéz edény,
 - a szájrész rossz kialakítása, az edény befejezetlensége.
- Komoly formai hibák a korongozásban, illetve a kiegészítők (fűl, fedő stb.) nem megfelelő mérete, kivitelezése, illetve a ragasztási hibák (a fűleknek nem az edény méretéhez és funkciójához alkalmazkodó mérete, illetve a felragasztásnál, száradásnál, égetésnél jelentkező repedések).

- Mindenféle cserépedény esetén a rossz égetés, amelybe beletartozik az alacsony hőfokon (600–750 Celsius-fokon történő) „égetés”, mázas edény esetén pedig a mázhibák. Ezek között meg kell említeni a hólyagos mázat, de a vékony, megégett mázfelületeket éppúgy, mint ahogy a földfestékek, engobe-ok esetében azok máz alatti foltosodását, „eltűnését”!
- Kizáró tényező az is, ha a tárgy annak a funkciónak nem felel meg, amelyre eredetileg tervezték, illetve ha a használat közben a tárgy várhatóan túl gyorsan tönkremegy, vagy a funkciónak egyáltalán nem felel meg.
- A stílusok és motívumok esetében azok értelmetlen keverése, nem a tradíciókhoz kapcsolható felhasználási módja, anyagszerűtlensége (például kékfestő, mézeskalácsminták alkalmazása fazekas munkákon, hímzéselemek használata stb.), amelyek egyértelműen nemkívánatosak a népi iparművészetben.
- Ha a díszítmények elhelyezése megkérdőjelezi a tárgy használhatóságát (rossz helyre kerülő minták), illetve a tárgy mérete és díszítménye nincsen összhangban (nagyon kicsi tárgyon eltúlzott minta vagy fordítva, illetve az egyes mintaelemek rossz használata – például a nagy tárgyon megfigyelt motívumok aránytalan kicsinyítése stb.).

A fenti hibák előfordulása esetén véleményünk szerint zsűriszám nem adható ki, a zsűrizésre beadott tárgyat el kell utasítani!

Nem lehet ugyanakkor egyértelműen kizáró tényező a zsűrizésnél a mai használat szigorú követelményeinek megfelelő ólommentes máz és más nyersanyagok (színtestek az oxidok helyett), a mérgező anyagok kiváltása más helyettesítőkkal, de ezek összhatása a lehetőségek szerint ne nagyon térjen el a hagyományos, megszokott látványtól!

A népi iparművészetben helyet kaphat például a korábban manufaktúrákban készített keménycserép vagy a fajansz egy bizonyos területe (a habán festések) is, amennyiben ezeket kézi festéssel állítják elő, s nem matrica használatával dekorálják őket. A habán kerámia esetén egyes tárgyak régen sem korongolva készültek, ezek nehezen előállíthatók a hagyományos technikákkal, ugyanakkor egykor is öntés vagy préselés, illetve az ilyen részletek összeállítása révén készültek – mint például a habán talpas tálak –, ezért ezek esetében eltekinthetünk a korongolás megkövetelésétől, a lapokból épített fazekas munkákhoz (gyertyamártó, tintatartó stb.) hasonlóan. Ugyanakkor a korongolással készíthető edények esetében azok öntéssel történő előállítását nem látnánk jó szemmel, és a népi használatban nem előforduló patikaedények stb. megjelenése sem kívánatos a népi iparművészetben. Ugyanez áll a keménycserépre is, amelynél a díszítmények más nyersanyagból készült tárgyakon (fazekas munkák vagy porcelán) történő alkalmazása idegen, és ezért népi iparművészeti tárgyként történő zsűrizése nem elfogadható.

A mai nyersanyagváltozatok használata nem zárható ki alapvetően, de hozzá kell igazítani a lehetőségek szerint a fazekas tradícióban előforduló jellegzetességekhez. Éppen ezért azt ajánljuk, ha valaki például sómázás kerámia készítésével kísérletezik, próbálja meg annak magyarországi használatból ismert példáit felhasználni munkája során, és ne a német nyelvterületen vagy a brit szigeteken előforduló tárgyakból induljon ki. Ugyanakkor a samottos vagy magastűzű anyag használata önmagában nem kizáró tényező.

Csupor István

23. ábra. Sütő-főző edények mai korszerű alkalmazása

24. ábra. Sütő-főző edények mai korszerű feldolgozása

25. ábra. Ételhordó szilkék rekonstrukciója

26. ábra. Étkészlet takács szőttessel

FAFARAGÁS, NÉPI HANGSZER, FA GYERMEKJÁTÉK

Az itt rögzített szempontok az elmúlt évtizedek bírálati szempontjainak összesítését jelentik. Megőrzik azokat a soha nem változó alapelveket, melyeket az elődök munkáltak ki, és a tradicionális tárgyalakítás lényegét jelentik. Ugyanakkor beleépülnek azok a napjainkban már elfogadott kézműves-irányelvek, melyek a hagyomány sérülése – elvtelen engedmények – nélkül segítik napjaink alkotóinak további tevékenységét, a kézművesség tradicionális alapokon nyugvó továbbélését, fejlődését korunk igényeinek megfelelően.

A zsűri kiemelten fontos feladata munkájából adódóan pontosan a kulturális értékek védelme. A válogatás minőségbiztosítást is jelent a társadalom tagjai számára, hogy a megvásárolt, minőségi védjeggyel ellátott termék valódi értéket képvisel; ugyanakkor védelmet és biztosítékot is kell jelentenie az alkotó számára az elszabadult, gátlástalanul profitorientált piac világában.

Bárki készíthessen, gyárthasson bármit, de ne használhasson olyan megnevezést, amely sérti a magyar kézműves kultúra hosszú idő alatt kivívott tiszteletét a világban.

A mai alkotók iskolázott tudásukat egészen más módon szerzik, és csak a legritkább esetben fordul elő, hogy szűkebb pátriájuk hagyományos kultúrájának tárgyi világát választják munkásságuk alapjául. Egyben elvárás is velük szemben, hogy szinte az egész magyar nyelvterület, illetve a Kárpát-medence fafaragó-, játék-, illetve hangszerkultúráját ismerjék, természetesen a saját tevékenységükkel kapcsolatos anyagot a legmélyebben.

Itt kell megemlíteni, hogy a mai magyar népi iparművészet az elmúlt néhány évtizedben a hagyományok talajából kinőve kialakított egy sajátos, sosem látott tárgyi világot, mely ma már elfogadott területe a kézművességnek. Ilyenek például a rönkbútorok, a köztéri szobrok, a szakrális művészet új útjai vagy a nagyméretű játszóterek. A hagyományokból táplálkozva rekonstruálódott a hangszerkészítés és a gyermekjátékok világa is. Amíg a hangszerkészítés kifejezetten tradicionális műfaj, mely nem tűri az egyes hangszerek tradicionális építésétől való eltérést, addig a játék kifejezetten igényli a nagyfokú szabadságot – anyagában és műfajában is – és a minden területen meglévő kreativitást. Ezeknek a kihívásoknak csak akkor lehet megfelelni, ha az egyes alkotók a hagyományos anyag mellett az új, ma már elfogadott területekkel is megismerkednek.

Ebből következik, hogy a népi iparművészeti tárgyak bírálata is nagyon összetett.

A tárgyak bírálata nagyon sokszínű felfogást tükrözhet. Miként a népi kultúrában szinte mindenütt, itt is szembe találjuk magunkat a szinkretizmus kérdésével. A tárgyi anyag sokfélesége, sokszínűsége évszázadokat átívelő módon, folyamatosan és egyidejűleg van jelen, az alkotók felfogásától függően. Ugyanakkor, amikor egy történeti stíluskort tudatosan felvállaló alkotó munkáját bíráljuk el, meglehet, hogy egy funkcionálisan teljesen megújult tárgy bírálatát kell elvégezni.

Maguknak a tárgyaknak a vizsgálata is többféle megközelítésben lehetséges. Az egyik megközelítés az anyagszerűség. **Ha az anyag és a megmunkálás az adott tárgy esetében annak funkciót szolgálja, azzal összhangban van, az a legszerencsésebb.** Ez a fajta megközelítés azonban csak akkor használható jól, ha a tárgy anyaga homogén. Összetettebb tárgyak, például játékok esetében már sokkal nehezebb a megítélés. Természetesen ebben az esetben is lehet vizsgálni, mennyire optimális azok összehangolása. A kirívóan eltérő, rossz anyag- vagy technikaválasztás a tárgy esztétikai értékeinek romlásához vezet.

A tárgyak esetében mindenképpen célszerű a **díszítmények harmóniáját** is vizsgálni. A tradicionális-történeti népművészet sok-sok példát ad a különféle díszítményszerkezetek rendezési elveire, az ábrázolás és a technikai kivitelezés módjára, a perspektíva síkban történő megjelenítésére, a díszítmények változatosságára, a natúr és a – sajátos árnyalás nélküli – tiszta színek alkalmazására.

Emellett meg kell vizsgálni a tárgyat abból a szempontból is, hogy **mi volt létrehozásának oka.** Hogyan illeszthető be a történeti tárgyformálási folyamat struktúrájába, s az új tárgy funkciójában vagy funkcióiban képes-e megfelelni az alkotói és a megrendelői szándéknak?

Alapvetően a következő négy funkcióval kell számolnunk:

- használati,
- díszítő vagy esztétikai,
- rituális és
- reprezentatív funkció.

A felsorolásból kitűnik, hogy a tárgyak szerepe rendeltetésüktől függően valóban változó, annak megfelelően, hogy az adott tárgy használata folyamatos, időszakos, esetleg egyszeri vagy valamilyen más egyedi célt szolgál.

Amennyiben valódi népi iparművészeti tárgyról van szó, az esztétikai és a reprezentatív funkció mindig domináns elemként lesz jelen.

Ugyanakkor a tárgyat a néprajzi-népművészeti anyagban megtalálható előképek alapján történetileg és stílustörténetileg is el kell helyezni. Nem szerencsés, ha talajtalan, az emléanyagban előképek nélküli, a tárgykörtől idegen anyagot akar az alkotó a hagyomány tárgyai közé beemelni.

A stílus olyan jellemző, amely a tárgy tartalmi és formai jegyeit átfogja. Ezek a jellemzők megmutatják, hogy a tárgy – illetve előképe – társadalmilag, kulturálisan, történelmi előzményeit tekintve milyen időszakban alakulhatott ki, azaz a tárgy milyen időszak hagyományaiból, stílusjegyeiből, mely szűkebb terület, tájegység, csoport tartalmi, formai jegyeiből táplálkozik. A jól beazonosítható alkotás bírálata mindig konkrétabb értékelést tesz lehetővé.

A népi iparművészet – mint a népművészet szellemi örököse – maga is kapcsolódik a megelőző korok nagy művészeti korszakaihoz, azokból folyamatosan merít, s egyben átlényegíti, át is fogalmazza a maga céljainak megfelelően.

Azt a folyamatot, amelynek során a holt anyagból a megmunkálással – a technikai beavatkozáson túl – a hozzáadott alkotói érték következtében egy új minőséget hozunk létre, alkotásnak nevezzük. A kész tárgy pedig a fizikai beavatkozáson túli hozzáadott értéktől válik új minőséggé, alkotássá.

Egyedi tárgyak esetében a műalkotás-elemzések szempontjai jól használhatók. A megítélés nehézségét a sokszorosítás, az iparszerű előállítás okozza. Ezért a zsűrizés mindig egy adott tárgyra vonatkozik, s annak jellemző jegyei alapján ítéli meg a művet. **A tárgy hű sokszorosítása már az alkotó vagy az adott kézműves közösség szakmai felelősségén nyugszik.**

A tárgyak megítélése arra vonatkozik, hogy az adott tárgy megfelel-e az alkotó által a műbírálati kérelemben leírtaknak, illetve a zsűri által felállított szakmai követelményeknek.

Az elmúlt évtizedekben a tárgyak megítélésének viszonylag egységes szempontjai kristályosodtak ki, s ma is ezekre támaszkodunk, bár a bírálat az idők folyamán fokozatosan differenciálódott az alkotók újtótevékenységéhez alkalmazkodva.

A népi iparművészeti alkotások értékét a következő területek elemzésével ítéljük meg:

- a tárgy tartalma; néprajzi, népművészeti, népi iparművészeti és esztétikai értékei;
- a tárgy egykori és mai funkciórendszere;
- az alkotás anyaga;
- az alkalmazott technika és a kivitelezés minősége;
- az esetleges díszítmény és a tárgy harmóniája.

A fentebb felsorolt dolgok együtt adják meg a népi iparművészeti tárgy értékét.

A felhasznált anyag, a hagyományban gyökerező funkció, a forma és az esetleges díszítmény harmonikus egysége együtt az alkotás.

Elsődlegesnek kell tehát tekintenünk, hogy a népi iparművészeti tárgy kitapinthatóan, felismerhető módon folytassa – még ha megújult formában is – a korábbi történeti népművészet hagyományait.

Az alkotótól elvárható, hogy szakterülete múltját, hagyományait, formavilágát, díszítményeit, korstílusait, valamint az alkotáshoz szükséges szakmai, technikai és anyagismeretet birtokolja, és azokat a tárgyalakítás folyamán magabiztosan alkalmazza.

A tárgy ne legyen szolgai másolása egy már korábban elkészített tárgynak, díszítményei ne legyenek kisszerű ismétlések, hanem a korábbi tárgyi világ szellemiségét felhasználó, a hagyományból táplálkozó, ugyanakkor a mai kor követelményeinek megfelelő alkotás jöjjön létre.

A bíráltnál figyelembe kell venni, hogy az egyes stílusok tájanként és koronként eltérő jellegzetességeket mutatnak. Ezek a jegyek egy-egy tárgyon belül nem keveredhetnek. Az igényesen kialakított tárgy esetében a mű híven tükrözi, hogy készítője a pásztor- vagy paraszti világ tárgyi anyagából merített annak létrehozásakor.

Sok esetben lehet olyan tárgyakkal találkozni, melyeknek van előképük a hazai múzeumi anyagban, vagy valamely néprajzi forrásból ismert. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az adott tárgy művészetileg is értékes.

Különösen ügyelni kell az emléktárgyban egyedi módon megjelenő tárgyak újrafogalmazására, mert az egyedi tárgyak könnyen mellékvágányra terelhetik az alkotót. Az alkotónak a hagyományos tárgy újrafogalmazásakor különös hangsúlyt kell fektetnie a történeti népművészet különböző stíluskorszakaira. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a különböző korstílusok nagy eltéréseket mutatnak.

Korábban általában két nagy stíluskorszakot jelöltünk meg. A 17–18. század még egyértelműen a régi stílushoz tartozott. Az utána következő időszakot a népművészet új stílusának nevezzük. Ma már differenciáltabb a megítélés, de a tisztánlátás, a közérthetőség miatt fő vonalaiban a jövőben sem térünk el ettől.

A két stíluskorszak motívumai csak ritkán keveredtek, és azok keveredése ma sem indokolt.

Az új stílus – melyet a népművészet virágkoraként szoktunk emlegetni – óriási differenciálódást, technikai és formai megújulást, kiszínesedést hozott magával. Ez egyben a tartalmi jegyek gyengüléséhez, felhíguláshoz, majd a közösségek felbomlásával az elhaláshoz vezetett. Ezért is fontos, hogy az alkotó pontosan ismerje az adott kort és annak stílusjegyeit, melyet munkáiban felhasznál.

A tárgy tartalma hordozza annak esztétikai értékeit. Minden tárgyban érvényesülnie kell a korábbi korok népművészeti értékeinek, melyek közül a legfontosabb a tartalom és a forma, az anyag és a forma, a funkció és a forma, illetve a díszítmény harmóniája: díszítmény esetén az alkalmazott technika és a motívumok, illetve a díszített felület összehangolása, a tárgy színállásának helyes megválasztása, színek alkalmazása esetén a megfelelő, a korra és a tájegységre jellemző tiszta alapszínek alkalmazása.

Az alkotók számtalanszor vétének a fenti szabályok ellen, és ezt a bírálók a jövőben sem fogják elnézni. Az ergonómiai szabályok áthágása, az anyagszerűtlenség vagy a tárgyon belül keveredő stílusok és technikák mindenkor a tárgy elutasítását vonják maguk után.

A népi iparművészeti tárgy alapja mindenkor a tradicionális tárgyi világ, még akkor is, ha ez időnként csak jelzésértékűen, éppen csak kitapinthatóan van jelen. E tárgyi világ jeleinek valamilyen módon – motívum, funkció, anyag stb.– érzékelhetőnek kell lenniük az alkotásban.

A tárgyban érvényesülni kell a legfontosabb esztétikai normáknak:

- a tartalom és a forma összhangja (ha az előbbi nem is mindig egyértelműen kitapintható a népi iparművészetben);
- az anyagszerűség (az anyagok tárgyhoz illő megválasztása, alkalmazása);
- a szerkesztés tisztasága (az ergonómiai szabályok arányok betartása, különös tekintettel a méretezésre és a léptékekre);
- a forma és a díszítmény (amennyiben van) összhangja;
- az alkalmazott motívumok egységes, összehangolt alkalmazása;
- a korstílus felismerhetősége (még akkor is, ha csak jelzésértékű);
- a szűkebb csoport vagy táji jelleg érvényesülése;
- a színek tiszta, a hagyományban gyökerező alkalmazása (óvakodni kell a rikító színektől, műanyag alapú festékek és magasfényű lakkok alkalmazásától);
- a stílus az anyag, a motívumok és az alkalmazott technika összessége, mely funkcionálisan is meghatározza a tárgyat.

Az egyes darabok esetében más-más területek kerülhetnek előtérbe, egyes kitételek erősebben, mások kevésbé érzékelhetően. (Egy natúr színállású, a fa természetes szépségét megőrző hangszernél nem kérhetjük számon a festett színek alkalmazását, legfeljebb az alkalmazott fanemek színállásának összhangját.)

Az elmúlt évtizedek sajátos tárgyi anyaga bizonyos elemeket nélkülöz, melyekre a népművészet korábbi időszakában nem nagyon találunk példát. Ilyenek például a köztéri alkotások. Ezeknél a művészettörténet és a műalkotás-elemzés gyakorlatában bevált módszereket lehet a bíráltnál alkalmazni. Az alkotás ettől még beilleszthető abba a folyamatba, amelyet tradicionális alkotóművészetnek nevezünk, jóllehet korábban csak bizonyos tárgyakon találkoztunk azok előképeivel. Kétségkívül ez az egyik legnehezebben megítélhető terület. A népi szobrászatnak ma már számos kiemelkedő képviselője van, akiknek a munkássága más-más vonatkozásban példaértékű lehet az újabb generációk számára.

A tárgyformálásnál az alkotók sokszor vétenek a tárgykészítés szabályai ellen. A hibákat szinte típusosnak lehet tekinteni, különösen a kezdő alkotók körében.

Ilyen például az ergonómiai arányok ismeretének hiánya. **Az ergonómia a mérték tudománya, a helyesen méretezett tárgyegyüttesek kialakításának alapja.** Azon tapasztalati méretek ismereteit hordozza, amely nélkül helytelen, rosszul méretezett, használhatatlan tárgyakat készítünk. A helyes mértékeket, léptéket mindig be kell tartani, ellenkező esetben tárgyaink használhatatlanok. Elég Gulliver példájára utalnunk, az alulméretezett tárgyak ugyanúgy használhatatlanok, mint a túlméretezettek. Ha egy székről nem ér le a lábunk, kényelmetlen ülni rajta, de ha túl alacsony, akkor sincs komfortérzetünk. Az aranymetszés szabályainak a tárgyak többségénél a népi iparművészetben is érvényesülni kell.

A funkcióhoz mindig meg kell találni a megfelelő formát: ha a tárgy arányai, súlypontjai nincsenek összhangban, a tárgy esetlen lesz. Amennyiben a tárgy formája, arányai hibásak, annak funkciója is sérül.

Számtalanszor előfordul a helytelen **anyagválasztás**. Kellő anyagismeret híján nem lehet jó tárgyat készíteni. Itt is a múlt felé fordulás segíthet az alkotónak. Az évszázadok alatt kiérlelt anyagválasztási módok ma is jól használhatók a tárgykészítésnél.

Ugyancsak **sokszor előforduló hiba a díszítmény helytelen alkalmazása**. Alapvetően a következő hibákkal találkozunk leggyakrabban: a tárgyhoz nem illő díszítmény; tervezési hiányosságokat mutató díszítés; helytelen díszítőeljárás alkalmazása; a túldíszítettség, valamint a díszítmény elszegényítése. Az egyik legsúlyosabb hiba, ha tárgyidegen díszítmény kerül a tárgyra (például hímzés minta megjelenése faragáson). Itt kell megemlíteni, hogy szintén gyakran előforduló hiba a századforduló utáni rajziskolai programokban megjelenő, geometrikus formákba kényszerített növényi díszítmények foltszerű elhelyezése egyes tárgyakon. A fentiek nemcsak fán, hanem szaru- és csonttárgyakon egyaránt előfordulnak. A népvándorlás-honfoglalás kori díszítmények átültetése szintén sok problémát jelent. A fémre megálmodott motívumok jó adaptálása csak keveseknek sikerül maradéktalanul. Archaikusabb díszítmények esetén az ismétlődő elemek sajátos ritmusa kell, hogy érvényesüljön, egyébként a minta monotonná válik. Ezt a ritmust oda nem illő elemek, szakmailag indokolatlan megoldások, hiányosságok ne törjék meg. Természetesen nem feltétlenül kell egy tárgynak díszítettnek lennie ahhoz, hogy jól megfogalmazott kompozícióról beszéljünk. Egyes mindennapokban használt tárgyainknál kifejezetten a tárgy ellen hat a felesleges díszítmény.

A **jó kompozíció** valamennyi része összhangban van, egyensúly érződik rajta. Az egyes részek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A klasszikus: „Sem elvenni, sem hozzáadni nem kell” formula jellemzi legjobban.

Külön is meg kell említenünk az egyes tárgyakon belüli **stíluskeveredéseket**. Egyes kivételes esetektől eltekintve nem engedhető meg, hogy felesleges átfedések legyenek. A tárgy ilyen szempontból is legyen tiszta, egységes. Továbbra sem engedhető meg, hogy például egy archaikusabb, a régi stílushoz tartozó tárgyon új stílusú díszítmény, színezés jelenjen meg. Egy időben különösen sok problémát okozott a felesleges színezés a gyermekjátékok esetében, sőt a citerakészítőknél is előfordult a felület kalocsai virágokkal való díszítése.

Ugyancsak kerülni kell az **anyagszerűtlenség** korunkból adódó megnyilvánulásait. Mai lehetőségeink mellett összehasonlíthatatlanul nagyobb választék áll rendelkezésre, mint elődeink idejében. Ebből adódóan időnként a szerkezeti kötések kialakításánál, a felületkezelésnél, a kötőelemeknél, a kiegészítőknél az alkotó helytelen megoldásokat választ. Ha egy megoldásnak nincsenek előképei, ne alkalmazzuk! Példaként megemlíthető a fémzszerérok, pántok használata. Mindkettő határeset. A dunántúli tükrösök esetében találkozunk fémzszerérok, a kisbútoroknál pántokkal, mégis szerencsésebb, ha a korábbi megoldást preferáljuk. Abban az esetben, ha mégis az előbbi mellett dönt az alkotó, akkor annak korhű megoldást kell alkalmazni. Mindenképpen kerülni kell a kézműves-technológiától idegen, a mai kereskedelmi forgalomban lévő anyagok használatát. Különösen fontos, hogy a hangszerkészítők óvakodjanak a mai műanyag bázisú anyagok használatától, melyek megváltoztatják a hangszer jellegzetességeit a készítés folyamán. Példaként említem, hogy a mai ragasztók esetén a kötések nem oldhatók, így a hangszer javítása nehézségekbe ütközik, a rideg kötés egyben megváltoztatja annak hangzásvilágát is. A mai vegyi anyagok nagy része az egészségre káros összetevőket tartalmaz. Ennek megfelelően használatuk a gyermekjátékok esetében sem megengedett. Itt még a petrolkémiai termékekből előállított anyagok, kelmék használata sem célszerű, mivel a róluk leváló elemi részecskék allergiát idézhetnek elő a gyerekeknél.

A tárgyak – legyenek azok egyszerű használati tárgyak, faragott dísz tárgyak, népi hangszerek, gyermekjátékok vagy köztéri szobrok – színállása döntő módon befolyásolja a tárgy megítélését. A szín megválasztása – az utóbbi időben – fatárgyak esetén döntően natúr, azaz a fa eredeti formájában jelenik meg előttünk. Tudatos anyagválasztás esetén ez hasznos, ellenkező esetben rontja a tárgy megítélését.

A magyar népművészetben a felület mindig matt vagy selyemfényű, és csak a használat során fényesedik ki. Színezett tárgyak esetében is mindig matt, és csak árnyalás nélküli tiszta színeket használ. Egy-egy tárgyon csak nagyon kevés szín szerepel. Óvakodni kell a rikító, vásári szín kavalkádtól. A magassfényű festékek és lakkok alkalmazása nem megengedett. A hagyományos anyagok használata a kötöttségek mellett is nagyfokú variabilitást tesz lehetővé.

Az alkotói megközelítéseken belül ma már több jól kitapintható felfogással találkozunk. Ezek bármelyike alkalmas kiemelkedő értékeket képviselő alkotás létrehozására.

– Az egyik csoportba azok az alkotók tartoznak, akik erősen ragaszkodnak a hagyományokhoz, az archaikusabb régies stílus követői. Igyekeznek őrizni a korai, kiforrott, leegyszerűsödött formákat, és szép, tiszta szerkesztésű tárgyaikon –alkalomszerűen– a hozzájuk illeszkedő díszítmények jelennek meg. Munkáiknál magas színvonalú kézműves technikát alkalmaznak.

– A másik csoportba azok az alkotók sorolhatók, akik az új stílusú tárgyak készítésével foglalkoznak. Tárgyaikban ragaszkodnak a hagyományokhoz, azokat sokféle módon, nagy szakmai virtuozitással díszítik. A zsűri sokszor kerül szembe olyan tárgyakkal, melyeken a díszítmények eluralják az egész felületet.

– A harmadik csoport, irányzat képviselői mind a régi, mind az új stílusú népművészet elemeit beemelik alkotásaikba, és azok felhasználásával, a népi iparművészet legjobb hagyományait folytatva készítik a mai igényekhez alakított tárgyaikat. Nagy kísérletező kedvvel nyúlnak az anyaghoz, és ebből adódóan időről időre ellentmondásba kerülnek a bírálókkal. Napjainkban ők adják a kézműves réteg derékhadát.

– A negyedik irányzatba azok az alkotók tartoznak, akik a népi hagyományokat egy szerves művészet keretébe ágyazva újrafogalmazzák, és sajátos, egyedi, csak rájuk jellemző művészetet hoznak létre. Napjainkban ez a legnehezebben megítélhető terület, melyben a népi és nem népi, népi és iparművészeti, népi és magasművészeti kategóriák nehezen különíthetők el.

Megítélésüknél a műalkotás-elemzések és az iparművészeti bírálatok módszerei egyaránt felhasználhatók. Idesoroljuk például az egy tömbből készült használati tárgyakat, bútorokat, a gyermekjátékok jelentős részét, a köztéri alkotásokat, a szakrális (templom-temető) alkotásokat vagy a nagyméretű játszótérek játékait is. A fenti körbe szinte valamennyi kézműves-tevékenységet folytató személy besorolható, nem csak a fafaragók.

Nehezebben behatárolható kört jelentenek sajátos tárgyegyüttesük következtében a **hangszerkészítők** és alkotásaik. A jó hangszer esetében az arányok és a formai felépítés szempontjából a szerkezet egységben, összhangban van. A tárgy akkor válik hangszerré, ha azon a megfelelő zenei hangokat és a hangközök összefüggéseit, arányait jól alakították ki, aminek következtében azt jó hangzással meg lehet szólaltatni, és ez a hangzás megfelel az adott hangszertípus jellemző hangzásvilágának, egyedi sajátosságainak.

Azt, hogy egy alkotó milyen felfogásban, milyen szellemi alapról táplálkozva alkot, maga dönti el. Az általa készített tárgy alkotója felfogásától függetlenül is lehet jó.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a hagyományos tárgyi világban számtalan olyan tárgy van, melynek hagyományai már régen kivesztek, régen hiányoznak mai tárgykultúránkból. Ezért, ha egy tárgyféleséget nem tudunk mai tartalommal felruházni, gyakorta célszerűtlen is mai funkcióval ellátni, hisz csak önmagáért való tárgy lesz, mely sok esetben a silány, a giccs megjelenéséhez vezet, és ennek megfelelően elutasítandó.

Az alkotók akkor nyúlnak szerencsésen az emlékanyaghoz, ha abban olyan tárgyak megújítására, továbbfejlesztésére törekcsenek, amelyek beilleszthetők korunk tárgyi világába, s környezetünk hasznos részeivé tehetők.

Az alkotónak magának is szelektálnia kell, amikor a saját, csak rá jellemző (és így mások által is felismerhető) jelzésrendszerét, tárgyi világát kialakítja, hogy lehetőleg értékes, továbbörökítésre érdemes anyaghoz nyúljon. A tapasztalat azt mutatja, hogy az alkotói válsággal nem küzdő, saját alkotói hangját idejében felismerő, elmélyítő alkotók tevékenysége és a mindenkori bírálat általában találkozik egymással. Ezekben az esetekben általában az alkotó további fejlődését célzó és nem elutasító bírálatok születnek.

A mai népi iparművészeti tárgyak esetében sem lehet megkerülni a funkció, a használat kérdését. Mint alkalmazott művészet, alapvetően a funkció határozza meg. A történeti népművészetben a tárgyak szorosan kötődtek a használók igényeihez. A korai elv röviden így foglalható össze: „Szép csak az lehet, ami hasznos.” Ez olyan törvényszerűség, mely napjainkban is érvényes, bár a tárgyak funkciója korról korra változik.

Attól függően, hogy milyen tárgyat készítünk, mindegyiknek megvan a maga alapvető funkciója. A funkció mindig összetett, és hogy egy tárgyféleségnél melyik kerül középpontba, az a pillanatnyi helyzettől is függ.

A hangszer alapvető funkciója, hogy tiszta, szép, az adott hangszerféleség sajátosságainak megfelelő hangzással, a hagyományos játékmódnak megfelelően lehessen rajta játszani, könnyen kezelhető, könnyen hangolható, szép és tartós legyen. Abban az esetben, ha nem játszunk rajta, hanem a helyén – mondjuk a falon – van, a díszítő, reprezentatív funkciója előrébb való lesz, mint a hangzás. Ez persze nem változtat az alapvető funkción.

Hasonló elvárásokat támaszthatunk a mindennapok tárgyai vagy éppen a **játékok** irányában is.

Jó csak az a játék lehet, mely alkalmas arra, hogy azzal időről időre játszani lehessen. Ez akkor lehetséges, ha a tárgy célszerűen meghatározott funkcionális struktúra alapján készül. Napjaink játékaiknak egy részét a hagyományos játékok körébe sorolhatjuk, egy része pedig teljesen megújult. Még akkor is ezt kell mondanunk, ha tudjuk, hogy egyes, ma már elfogadott, modernnek tartott játékok – mint például az autó, a motor, a traktor vagy a repülő – százéves múltra tekint vissza. Az, hogy ezek a játékok a bírálható játékok körébe tartoznak, abból adódik, hogy korábbi játékkultúránkhoz hasonlóan környezetünk tárgyi világából merítenek, onnan kerülnek ki.

A jó játék másik ismérve az esztétikus megjelenés, az anyagszerűség és az, hogy kézműves hagyományok alapján születik. A gyermekek a körükben legelfogadottabb tárgyak nagy részét – korosztálytól függően – maguk is el tudják készíteni. Így fordulhat elő, hogy a nagyon egyszerű, csak vonalaiban felismerhető tárgytól az élethű modellig szinte mindenféle játék megtalálható az anyagban. A játék mutatja anyagában és felfogásában is a legnagyobb változatosságot. A bírálatnál a megítélés döntő szempontja, csakúgy mint a többi tárgy esetében, esztétikai és funkcionális. Külön figyelmet kell fordítani arra, hogy a játékok egy része korosztályokhoz kötött. A karon ülő és a serdülő játékaik nagyon eltérnek egymástól. A jól megválasztott forma, a jó minőségű anyag, a helyesen megválasztott funkció, az igényes kivitel a jó játék biztosítéka.

A jó tárgy magán hordozza az alkotó személyiségét, azaz az egyéni és tradicionális elemek összhangja alapján idővel felismerhető az alkotó. Ez a fajta alkotói megnyilvánulás mindig is sajátja volt a magyar népművészet, a népi iparművészet nagy egyéniségeinek.

A kiemelkedően magas művészeti színvonalat képviselő vagy a kisebb szériában készülő, igényesen kialakított, magas színvonalon kivitelezett tárgyak konkrét funkciójuktól függetlenül a műalkotás szerepét töltik be. A jó tárgyakat az időtlenség jellemzi; kortól és helytől függetlenül jók.

A népi iparművészeti tárgyak csoportosításánál a tárgyakat alapvetően három csoportba sorolhatjuk.

- Az elsőbe tartozóak a dísz tárgyak, melyek hagyományos funkciójukat ma már sok esetben elveszítették, de hagyományuk, díszítményük miatt mai funkciójuk elsősorban az esztétikai élményszerzés.

Ebbe a csoportba tartoznak a ma is divatos pásztorfaragások. Természetesen ezek egy része ma is eredeti szerepében használatos, egy részük azonban kifejezetten dísz tárggyá vált. Ilyenek a munkaeszközök, a személyes használati tárgyak, a „hangszerek”, az ajándék- és dísz tárgyak, a faragott képek, a kisplasztikák, az apró bútorok stb., melyeknek nagy része a mai napig megtalálható a faragók munkáiban. Ezek egy része persze mára funkcionálisan értelmét veszítette, de a dísz tárgy vagy emléktárgy kategóriába bármelyik igényes darab elhelyezhető.

Feltétlenül ki kell emelni a kisplasztikát, a szobrászatot, melyet mindig nehéz elhelyezni a tárgyi kultúra világában. A vizsgálódások azt mutatják, hogy az ember- és alakábrázolás sokkal régebbi és szélesebb körű, mint azt régebben feltételezték; ennek megfelelően és az elmúlt évtizedek gyakorlata alapján ma már „teljes jogú” része a kézművességnek.

- A másik nagy csoportot az úgynevezett népi iparművészeti tárgyak, más néven **használati tárgyak** alkotják. Ide elsősorban azokat a tárgyakat soroljuk, amelyek a **mindennapi életben funkciójukban tovább élnek, vagy megújult szerepben körülvesznek bennünket.** Ilyenek például a lakáskultúrában előforduló tárgyak, a nappalikban, étkezőkben előforduló bútordarabok (asztal, szék, sarokpad, téka, tükör, tál, kanalas, sőtartó, fogas stb.). A tárgyak köre igen nagy, a variációké pedig végtelen. A nagyfokú variációs lehetőség miatt azonban ezen a területen nagyon sok oda nem illő vadhajtással találkozunk.

Támogatandó azonban minden olyan törekvés, mely az alkalmazott népi iparművészet gyakorlati, használati funkcióit megújítja, szélesíti és ezáltal a hagyomány tárgyait a mai ember életébe bekapcsolja. Ez a fajta funkcionális útkeresés nem új keletű, és számos jó és rossz példát találunk rá a népművészetben (könyv alakú gyufásdoboz, zsebóra alakú tükörtartó, pereckulacs, könyv-butella, súlykolóba épített óra, barométer, hőmérő).

- Az **ajándéktárgy kategória** funkcionálisan a harmadik tárgycsoportot alkotja. Ide kifejezetten ezt a funkciót betöltő apróbb tárgyak tartoznak. Ezek a tárgyak általában különösebb gyakorlati szerep nélkül, nagy szériában készülnek, ajándékozási, turisztikai-kereskedelmi céllal. Ez messze a legtöbb problémát jelentő terület a népi iparművészetben belül. Ehhez a területhez áll legközelebb a piacosodás, itt a legnagyobb a felhígulás. Sajnos itt található a legtöbb giccs is. Az igénytelen, vásári tömegárunak nem lehet helye az ajándék- és emléktárgyak között. Az ajándéktárgy-kategóriába tartozó munkák esetében is ragaszkodnunk kell olyan minimumokhoz, mint a történeti népművészeti forrás, a jó minőségű anyag és az igényes kivitelezés. Ez a fajta minőségbiztosítás egyben záloga is a terület szakmai fejlődésének. Csak a minőségi munka, az igényes tárgykészítés jogosítja fel az alkotókat arra, hogy a piacon megjelenő igénytelen termékekkel szemben intézményes védelmet kérjenek az államtól.

A népi iparművészeti tárgyak lényegi jellemzője a tárgy anyaga, az alkalmazott technika és a kivitelezés minősége.

A jó tárgy alapja a jó minőségű anyag, melyet színvonalas megmunkálás jellemez. A rossz minőségű, silány anyagból készült tárgy maga is silány; a rosszul összeépített tárgy pedig alkalmatlan funkciója betöltésére. A hagyományos kézműves ágazatban sajátos technika alakult ki az egyes anyagokhoz, stílusokhoz, tárgyfélésekhez kapcsolódva. Ezekről lehetőleg ne térjenek el az alkotók. A generációról generációra öröklődő kézműves-technológia alkalmazása egyben biztosítéka is a tárgy minőségi kivitelezésének. A kézművesség legfontosabb jellemzője az anyagszerűség, egyébként a tárgy anyagidegen lesz, és a kapcsolódó technológia alkalmatlan a funkcionálisan jó tárgy előállítására (egyszer használatos tárgyakra nincs szüksége a kézműves-társadalomnak, mert az rontja társadalmi megítélését).

A tárgy anyagában legyen kifogástalan! Szerkezete (lehetőleg) legyen homogén, kivéve, ahol a technológia pontosan mást követel. Az alapanyag minőségi hibái legyenek a különböző szabványokban előírt tűréshatáron belül. A mechanikai minőség mellett ügyelni kell rá, hogy sem kémiai, sem biológiai károsodás ne legyen rajta. Fajtája mechanikai tulajdonságai feleljenek meg a belőle készítendő tárgy funkcionális követelményeinek. Összetett tárgy esetén az egybeépítés legyen igényes, esztétikus, szakmailag kifogástalan. A felület minősége a tárgyféléstől és a megmunkálás módjától függetlenül legyen igényes, szép kivitelű. A megmunkálás során az anyag váljon alkalmassá funkciója betöltésére. A kifogástalan anyagból, jó technológiával előállított tárgy hosszú időn keresztül képes betölteni feladatát.

Az anyag mellett a műbírálat alapja az is, hogy az alkotó az anyaghoz, a stílushoz, a tárgyhoz igazodó, arra jellemző technikát alkalmazott-e. Az egyedi, kiemelkedő művészeti színvonalat képviselő tárgyak esetében ragaszkodni kell a hagyományos kézműves-technológiákhoz és az általuk biztosított művességhez. A tartalom, a forma, a funkció és az anyag mellett ez adja meg azt a sajátos ízt, karaktert, ami a kiemelkedő népi iparművészeti tárgy legfőbb jellemzője.

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az anyag-előkészítés során nem alkalmazhatók a ma már teljesen nyilvánvaló technológiák. A kézművesség nem jelent feltétlenül fölösleges archaizálást, mint ahogy a rusztikusság sem jelenthet elnagyolt, hanyag, durva megmunkálást.

A különféle technikák egymásmellettiése – különösen díszítés esetén – zavaróan hat, ezért ettől lehetőleg tartózkodni kell. Lehetőleg kerüljük a tárgyakhoz nem illő technológia alkalmazását. Egy adott tárgyféléseget a hozzá kapcsolódó technológiával készítsünk el.

Különösen fontos, hogy a hagyományban gyökerező felületkezelő anyagokat alkalmazzanak, és kerüljék az egészségre ártalmas anyagok használatát. Némelyik ezek közül helytelen alkalmazás esetén még az alapanyagot is károsítja. Különösen fontos, hogy a gyermekjátékoknál, konyhai eszközöknél és más, a mindennapokban az emberrel közvetlen kapcsolatban lévő tárgyaknál ezek alkalmazását kerüljük.

Ugyancsak kerülni kell a műanyagok és más nagyüzemi technológiával előállított alapanyagok használatát (faforgács, laminált, farost stb.).

A korabeli egyszerűbb szerkezeti megoldások sokszor tartósabbak, gond nélkül javíthatók vagy cserélhetők.

Az anyagszerűség, a helyes szerkezetkialakítás, a pontos megmunkálás, a gondos kivitelezés önmagában is igényes, szép tárgyat eredményez, melynek tartóssága bármikor felveszi a versenyt a gyári termékekkel.

Természetesen a népi iparművészet, mint alkalmazott művészet egyben termelői feladatokat is ellát, mely lehetővé teszi, hogy egyes darabok nagyobb példányszámban készüljenek, és így nagyobb társadalmi igényt elégítsenek ki. A piaci igényeket csak ipari körülmények között, szériamunkával lehet kielégíteni. Ez azonban nem jelenthet igénytelenséget, silány tömegterméket a jövőben sem. Az a termék, amelyik védjeggyel van ellátva, minden tekintetben meg kell, hogy feleljen a vele szemben támasztott minőségi és esztétikai követelményeknek.

A modern technológia csak addig alkalmazható, amíg képes a tárgyak jellegét megőrizni anélkül, hogy hagyományos vagy jelenlegi funkciója sérülne. Az anyag-előkészítés, a szabászat, a szerkezetkialakítás során megengedett a technikai eszközök használata, a felületi megmunkálásnál azonban nem szabad eltérnünk a kézi jellegtől. A különféle marók, vésőgépek használata a jövőben sem elfogadott, ott ahol erre utaló jelek a gépi megmunkálást helyezik előtérbe, a tárgy elfogadhatatlan lesz a zsűri számára.

A népi iparművészeti tárgy egyik legfőbb értékét mindig is az igényes kivitelezés jelentette, ezért annak minőségén a jövőben is őrködni kell. A rosszul összeácsolt bútor, a silányan összeépített hangszer, az igénytelenül összetákolts gyermekjáték a jövőben sem lehet követendő példa.

A legegyszerűbb tárgyak esetében is joggal várható el, hogy készítőjük a tisztos iparos igényességével, tudása legjavát nyújtva készítse el. Ugyanakkor óvakodni kell a túlságosan is kidolgozott, finomkodó, nagyon „szép”, nagyon szabályos, a népi iparművészetre, a kézművességre abszolút nem jellemző tárgykészítéstől is.

A népi iparművészeti tárgyak bírálatával foglalkozó – korántsem a teljesség igényével készült – összefoglaló jól érzékelteti, hogy milyen összetett problémával állunk szemben egy-egy tárgy bírálatakor. A fent leírtak útmutatóul szolgálnak bírálónak, alkotónak egyaránt; nem nyújtanak receptet egyiknek sem, legfeljebb némi útbaigazítást az alkotónak abban, hogy alkotómunkáját (ami nem is mindig tudatos) tudatosabban szemlélhesse, a bírálónak pedig abban, hogy egy-egy tárgy egyediségében milyen általános értékek meglétét keresse annak megítélésekor.

A munka bipoláris marad a jövőben is. Alkotó s bíráló kölcsönösen feltételezik egymást, hatnak egymásra annak érdekében, hogy nemzeti kulturális örökségünk e teljesen elidegeníthetetlen részterülete még hosszú ideig segítsen identitástudatunk megőrzésében.

Széll János

27. ábra. Hagyományt követő stílusú gyermekszoba bútor tökjátékkal, nemez kiegészítő textilekkel

28. ábra. Fa és vessző kombinációjával készült hintaló, gyékényből font "ülcsi", valamint textiljátékok

29. ábra. Tökből faragott játékszékér

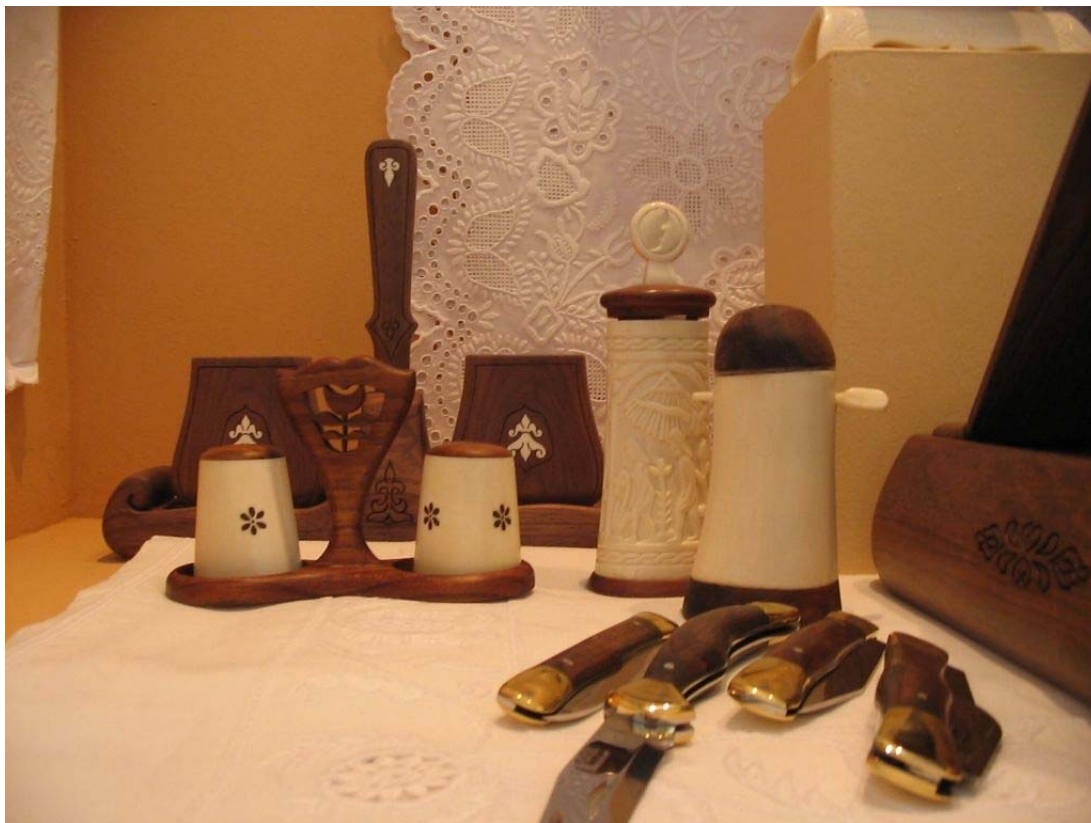
30. ábra. Faműves, vesszőfonó közös tálalója

31. ábra. Kéregedény

32. ábra. Vesszőből fonott úti kosár faragott tálakkal, kanalakkal

33. ábra. Szaru és fa közös alkalmazása fűszertartón

FONHATÓ (SZÁLAS) ANYAGOKBÓL KÉSZÜLT ALKOTÁSOK

A növényi anyagok használati tárgyakká alakítása olyan mesterségbeli tudás, amely átfogó évezredek és földrészeket. Régészeti leletek bizonyítják, hogy a régi mesterek nagyjából ugyanazzal a tudással és felkészültséggel rendelkeztek, mint a mai utódaik. A kosarasok mestersége a világban bekövetkezett technikai fejlődés ellenére fennmaradt.

A Kárpát-medencében, a paraszti háztartásokban, a faluközösségben szinte minden embernek értenie kellett a fonáshoz, a kosárkészítéshez.

A szántóföldben szegényebb falvak lakossága specializálódott egy-egy mesterségre, háziiparszerűen foglalkozott kosárkötéssel, gyékényszövésel, szalma- és csuhéfonással.

Az ipari kosárfonás (vesszőfonás) a 19. század második felében alakult ki hazánkban. A fonható anyagok felhasználása igen széles körű volt a régi paraszti kultúrában. Az épületektől a ruházkodásig, a tárolóedényektől a halászeszközökig és a bútorokig számtalan területen megjelentek. Tárgyai – néhány rituális tárgytól eltekintve – szorosan a használatához kötődnek. Viski Károly szerint: „[...] parasztságunk azt a tárgyat becsüli, amelynek legalkalmasabb az anyaga, tökéletes a technikája, célszerű a formája, és e háromhoz simuló díszítménye van” (Bátky Zsigmond-Györffy István–Viski Károly: A magyar népművészet. Budapest, 1928.)

A népművészet és vele együtt megítélése is állandó változáson ment keresztül az utóbbi évszázadban. A Népi Iparművészeti Tanács az ötvenes évektől vált meghatározóvá. A népi iparművészetet reprezentáló négy mesterség a faragás, a fazekasság, a hímzés és a szövés volt. Ezek mellett még háttérbe szorultak a főleg használati értéket képviselő fonott alkotások. A hetvenes években változás történt, amikor a Népi Iparművészeti Tanács felkarolta a kosár- és fonottáru-készítést.

Fontos volt az a szemléleti változás is, amelyet a Fiatal Népművészek Stúdiójának tagjai képviseltek ebben a korszakban. Az amatőrökből és zömében városi fiatalokból álló csoportosulás a népművészet 19. század előtti gyökereihez nyúlt vissza. A felesleges díszítéstől menteset, a forma, a szerkezet, az anyag összhangját és a használhatóságot tekintette értéknek. E szemlélet szerint a népművészeti és iparművészeti alkotások esztétikai megítélésében eltűnik a különbség. A stúdiósoknak is köszönhető, hogy a szakemberek nagyobb figyelemmel és elismeréssel fordultak a fonott alkotások és készítőik felé.

Ezek az anyagok és technikák nem tűrik a túldíszítettséget, amely a népművészet más területein gyakran előfordul. Ez az oka, hogy a fonott készítmények megállják a helyüket mai tárgyaink között is. A fonott ülőkéjú széken éppen olyan kellemes az ülés, mint több száz évvel ezelőtt lehetett, a szalma- vagy gyékénykalap ma is remekül véd a naptól, a csuhé bevásárlószatyrot vagy a karos kosarat ma sem helyettesítheti a műanyag szatyor, a szakajtó eredeti rendeltetésétől nem esik messze, ha péksütemény vagy egyéb élelmiszer tárolására használjuk.

Beláthatjuk tehát, hogy ezeknél a letisztult alkotásoknál, amelyek kiállták az idő próbáját, az újítás lehetőségei igen szűkösek. Egy tökéletes tárgy újra létrehozásához rendkívül kifinomult érzék, a technikai fogások teljes ismerete és koncentrált figyelem szükséges.

A fonással létrehozott tárgyak többsége igazi kézimunka, csak némelyik részfolyamatát lehet gépesíteni (például szalmakalapvarrás).

Tudomásul kell vennünk, hogy a népművészetet hordozó hagyományos közösségek átalakultak, megszűntek. A mai alkotók többsége az egyéni elképzelések megvalósítására is törekszik. Globalizálódó világunkban a külső elvárások felerősödnek, hatványozottan jelentkeznek.

Az egyéni ötletek létrehozására nagyobb lehetőség kínálkozik a kevésbé szigorú szerkezetű és nem közvetlenül használatra készülő fonott tárgyakkal.

Ezek azok a szokásokhoz, ünnepekhez kapcsolható, jelképes tartalmú vagy egyéb dísz- és ajándéktárgyak, amelyek megítélését óvatosan kell kezelnünk.

Tüskés Tünde, aki jól rálát erre a problémára, írja erről: „[...] a ma szalmafonói, a szalma megmunkálásának számtalan lehetőségét kutatják, ha nem vesszük észre, milyen új igényeket elégít ki a szalmafonó, akkor a szalmamegmunkálás díszítő funkciója el fog tűnni. Ez nemcsak, hogy szegényebbé teszi a 21. századi magyar népművészetét, hanem beszorítaná azt egy megmerevedett skatulyába, amelyből mind a technikai újítás, mind a funkcionális bővítés ki van zárva.”

Főbb műfaji ágak a fonható (szálas) anyagok megmunkálásánál:

Vessző és hasíték

- Bútorok, lakásbelső tárgyai,
- tárolók, és hordásra szolgálók (fenekes, háti, kávas kosárváltozatok),
- halászeszközök,
- üvegbekötés,
- épület vagy épületrész, kerítés,
- betlehezi házikó.

Gyékény

- Szövésel készült termékek; szatyor, ponyva, szőnyeg;
- fonással (négyzetesen, hímeléssel, sodrással) készíthetők, például szatyor, kosár, papucs, kalap, üveg és bútorbekötés;
- szakajtókötéssel készült tárolók, méhkas, bölcső, ülcsi, lábtörlő stb.;
- hármas fonással alátét, „taposó”, kosár;
- öltözet kiegészítők, ékszerek;
- ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolható díszek.

Szalma

- Aratódíszek, szokásokhoz kötődő alkotások,
- ékszerek, öltözet kiegészítők,
- szakajtókötéses készítmények – tárolók, alátétek, méhkas,
- lapos fonással készült – kalap, kosár, szatyor,
- sodrással előállított – bútorbekötés,
- hármas fonással készült – alátét, lábtörlő,
- ünnepekhez, jeles napokhoz készíthető díszek.

Csuhé

- Sodrással (pödrés) és behúzásosan készült – szatyor, táska, tároló, bútorbekötés, alátét, lábtörlő, szőnyeg, papucs, kalap, üvegbekötés,
- hármas fonással előállított – alátét, lábtörlő, kosár, szatyor,
- csomózással készült – tároló, alátét,
- öltözet kiegészítők, ékszerek,
- ünnepekhez, jeles napokhoz kapcsolható díszek.

Sás, káka

- Bútorok bekötésénél, ritkábban tárolók készítésénél.

A többi anyag használata ritka, sokszor csak kiegészítőként szolgál.

A zsűrizés szempontjai:

Az A és a B kategóriánál is elsődleges a használhatóság és a minőség.

Különbséget kell tenni az alkotásokba fektetett munka, idő, energia szempontjából. Ezért a kisméretű, egyszerűbb alkotások (például karácsonyfadíszek, boronák) csak tárgysorozatban adhatók be, többféle technika megjelenítésével.

Anyag

Lehet minden Kárpát-medencében megtalálható vadon termő és termesztető növény, amely alkalmas fonásra;

- fűz, nemes és vadfűzek, hántolt és zöld vessző;
- kőris, juhar, mogyoró vesszeje és hasítéka;
- iszalag, szederinda, szőlővenyige;
- különböző gabonafajták szalmája;
- széles és keskeny levelű gyékényfajták;
- káka;
- sás;
- különböző kukoricafajták csuhéja.

A nem magyar alapanyag nem elfogadható (például peddignád).

Vesszőfonásnál az öt tárgy közül legyen zöld vesszőből legalább egy.

Az anyagok vegyítése indokolt esetben lehetséges (például fa és vessző).

Cérnát, spárgát lehet használni bizonyos fonatok összevarrásánál. A gyékényszövés felvetéséhez spárga is használható, de A kategóriába csak az ijannel felvetett munka sorolható.

Drót használata megengedett némelyik szalmamunkánál.

Forma

- A hagyományos formák továbbvitele, követése;
- a hagyományos formákból kiinduló, arányos szerkezetű tárgyak.

Mindkettőnél követelmény a méret, a funkció és a szerkezet harmóniája.

Technika

- Az ismert fonástechnikák helyes alkalmazása egy tárgyon belül;
- követelmény a felület szabályossága, rendezettsége, ritmusa.

Felületkezelés

- A fehérítés elfogadható;

- páccal festett, növényekkel színezett anyag elfogadható;
- matt lakk elfogadható;
- nem fogadható el a felületi festék és a fényes lakk használata.

Ajándéktárgyak

- Apróbb ajándék és dísz tárgyak, virágok,
- nem tartozik ide a csuhéból és más anyagból készült baba, mert azt a játéknál bírálják.

A leragasztott csuhéfigurák nem fogadhatók el!

Bárány Mara

34. ábra. Fűz vesszőből font kosarak, aszaló tálcák, csuhéból font kosarak, szalmakalap²

² XXI. Mesterségek Ünnepe, 2010. Hagyományok Háza bemutatója. Fotó: Beszprémy Katalin

35. ábra. Szalmából font táskák³

36. ábra. Szalmakalap⁴

³ Bözöd (Erdély), fotó: Beszprémy Katalin

⁴ Jobbágytelke (Erdély), fotó: Beszprémy Katalin

37. ábra. Csuheből font szatyrok ómatyó hímzés háttérrel

38. ábra. Csuhéval befont szék, gyékény szatyorral

39. ábra. Gyékénnyel befont kisszék gyékényből font papuccsal

40. ábra. Szövött és font gyékény falvédők, párna, és tároló edények

41. ábra. Hagyományos vesszőből font fotel, ülőke, valamint szalmából font tálcák, háttérben dél-alföldi gyapjúhímzés

NÉHÁNY JÓ PÉLDA AJÁNDÉKTÁRGYAKRA:

42. ábra. Szőtt irattartó erszény

43. ábra. Képeslapok, gyöngy nyakláncok, díszsebkendők

44. ábra. Karácsonyi ajándéktárgyak

45. ábra. Szóttas zsákok, zacskók

46. ábra. Malomjáték fából, cseresznyemag figurákkal

47. ábra. Festett faládikák, kásakeverő és azonos díszítményű hagymavágó deszka villával, fakanállal

48. ábra. Hímzett, szövött táskák

49. ábra. Textiljátékok, dísz zsebkendők

Törvényi, rendeleti háttér:

114/2004.(IV.28.) számú kormányrendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatokról

12/2004.(V.21.) számú NKÖM- rendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

1. feladat

Látogasson országos szakmai pályázatokat, konferenciákat, melyeket a www.hagyományokhaza.hu, illetve a www.nesz.hu honlapokon megtalál!

2. feladat

Látogasson meg, és beszélgessen el szakmádban dolgozó népművészet ifjú és idős mestereivel, népi iparművészekkel! Faggassa ki őket munkájukról, tapasztalataikról!

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Mi a hibája a képen látható mellénynek? Válaszát írja a kijelölt helyre!

50. ábra. Rossz példák⁵

⁵ Forrás: Népi iparművészeti zsűri által elutasított tárgyak fotói. Készítette: Csákányi Zoltán

2. feladat

Mi a hibája a képen látható terítőnek? Válaszát írja a kijelölt helyre!

51. ábra. Rossz példák

MUNY

3. feladat

Mi a hibája a képen látható csipke terítőnek? Válaszát írja a kijelölt helyre!

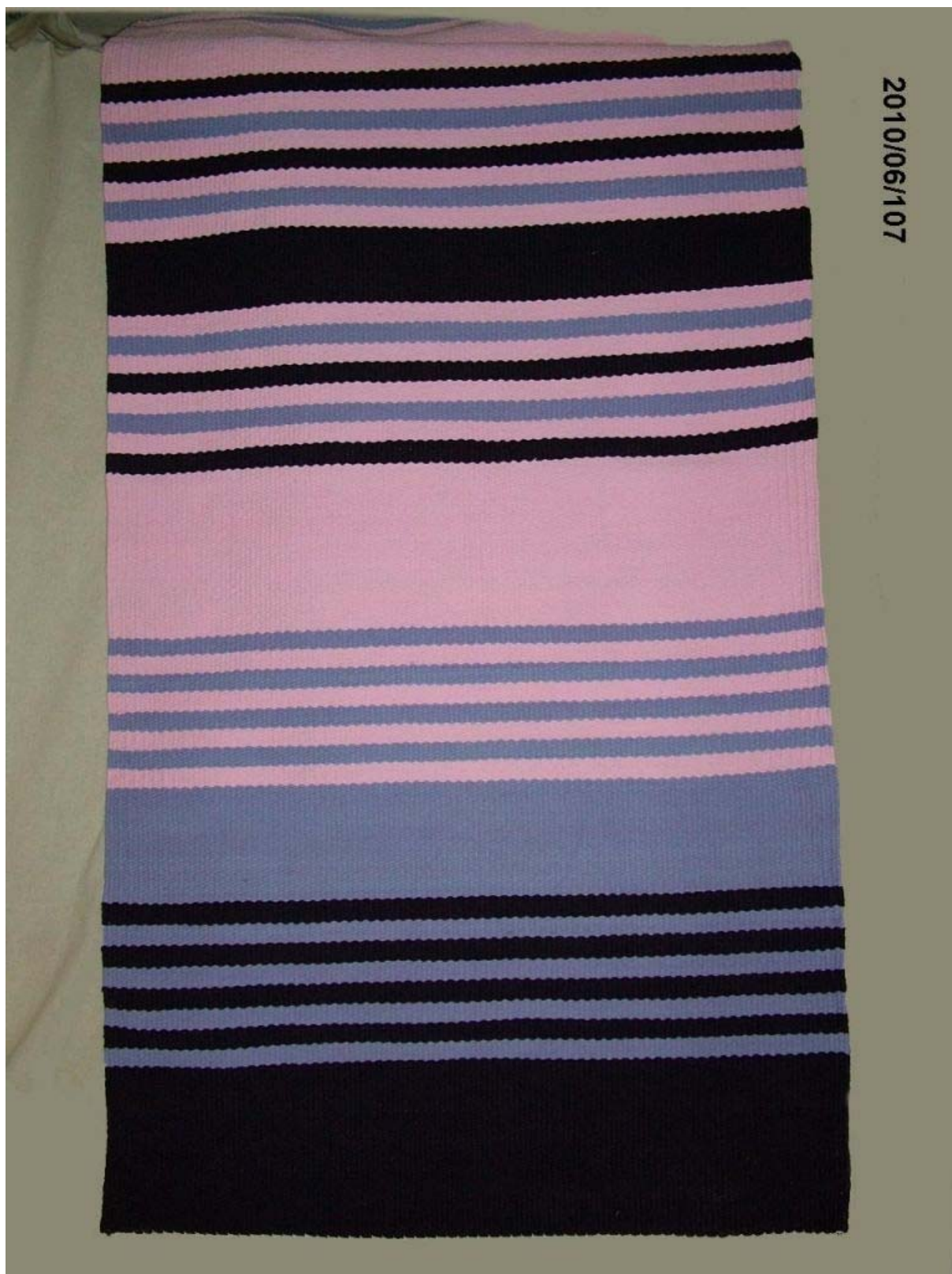

52. ábra. Rossz példák

MUNKATÉL

4. feladat

Mi a hibája a képen látható szőttesnek? Válaszát írja a kijelölt helyre!

53. ábra. Rossz példák

5. feladat

Mi a hibája a képen látható fazekas munkának? Válaszát írja a kijelölt helyre!

MUNKANYAG

54. ábra. Rossz példák

6. feladat

Mi a hibája a képen látható fatárgynak? Válaszát írja a kijelölt helyre!

55. ábra. Rossz példák

7. feladat

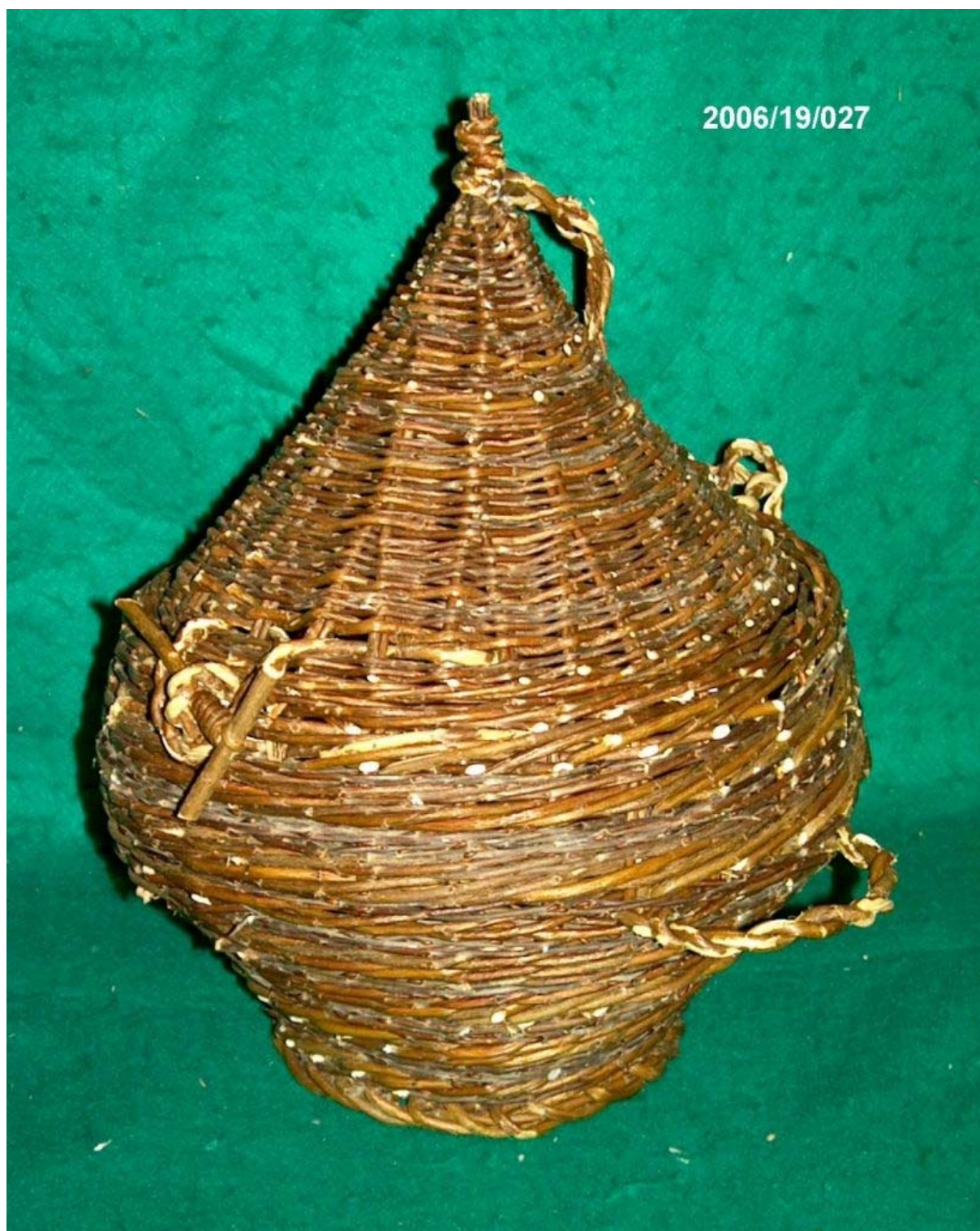
Mi a hibája a képen látható fajtáknak? Válaszát írja a kijelölt helyre!

56. ábra. Rossz példák

8. feladat

Mi a hibája a képen látható kosárnak? Válaszát írja a kijelölt helyre!

57. ábra Rossz példák

9. feladat

Mi a hibája a képen látható szalmából font adventi koszorúnak? Válaszát írja a kijelölt helyre!

58. ábra. Rossz példák

MUN

MEGOLDÁSOK

1. feladat

Rossz, igénytelen, a hímző hagyományban nem fellelhető mintaválasztás, műszálas alapanyag, nem megfelelő szabás.

2. feladat

A gépi és kézi hímzés nem megfelelő aránya, a mintaszerkesztés (belső gépi motívum) hibája. Színes hímzés fehér színre való átírata.

3. feladat

Polgári stílusú vertcspike laza, egyhangú technikai megoldásokkal

4. feladat

Rossz alapanyag választás, minta elhelyezés, szerkesztés, technikai problémák, színhasználat, szélmegoldás(rojt).

5. feladat

A "miska" kancsó mint előkép rossz adaptálása rossz formai és színmegoldással, díszítő technikával, motívumkészlettel.

6. feladat

Fényes lakkozott felület, túlzó díszítménnyel, ami ráadásul nem a faragó, hanem a hímző mintakincsből eredeztethető.

7. feladat

Jó alapgondolat, de nem szerencsés formavilág.

8. feladat

Rossz anyaghasználat, (töredezett vessző), rossz forma.

9. feladat

Funkciónak nem felel meg, bár technikai bravúr. Meggyújtva elég az egész.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

A népi iparművészeti alkotások minősítésének szempontrendszere

Hagyományok Háza, Budapest, 2006.

AJÁNLOTT IRODALOM

A népi iparművészeti alkotások minősítésének szempontrendszere

Hagyományok Háza, Budapest, 2006.

A(z) 1004–06 modul 023–as szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
31 215 02 0010 31 01	Csipkekészítő
31 215 02 0010 31 02	Fajátékkészítő
31 215 02 0010 31 03	Faműves
31 215 02 0010 31 04	Fazekas
31 215 02 0010 31 05	Gyékény-, szalma- és csuhéjtárgykészítő
31 215 02 0010 31 06	Kézi és gépi hímző
31 215 02 0010 31 07	Kosárfonó és fonottbútor-készítő
31 215 02 0010 31 08	Szőnyegszövő
31 215 02 0010 31 09	Takács
31 215 02 0100 21 01	Kosárfonó

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:
21 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató